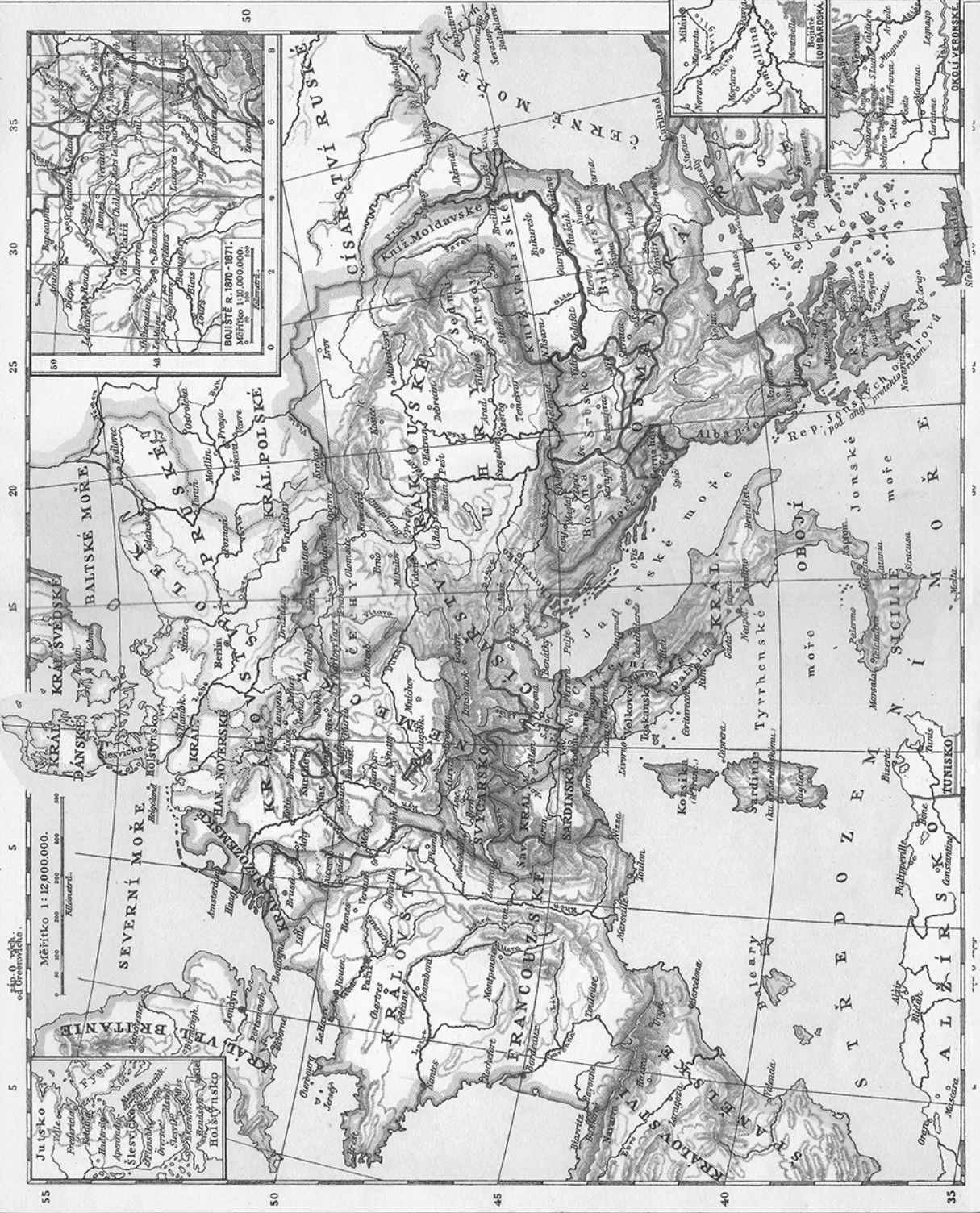

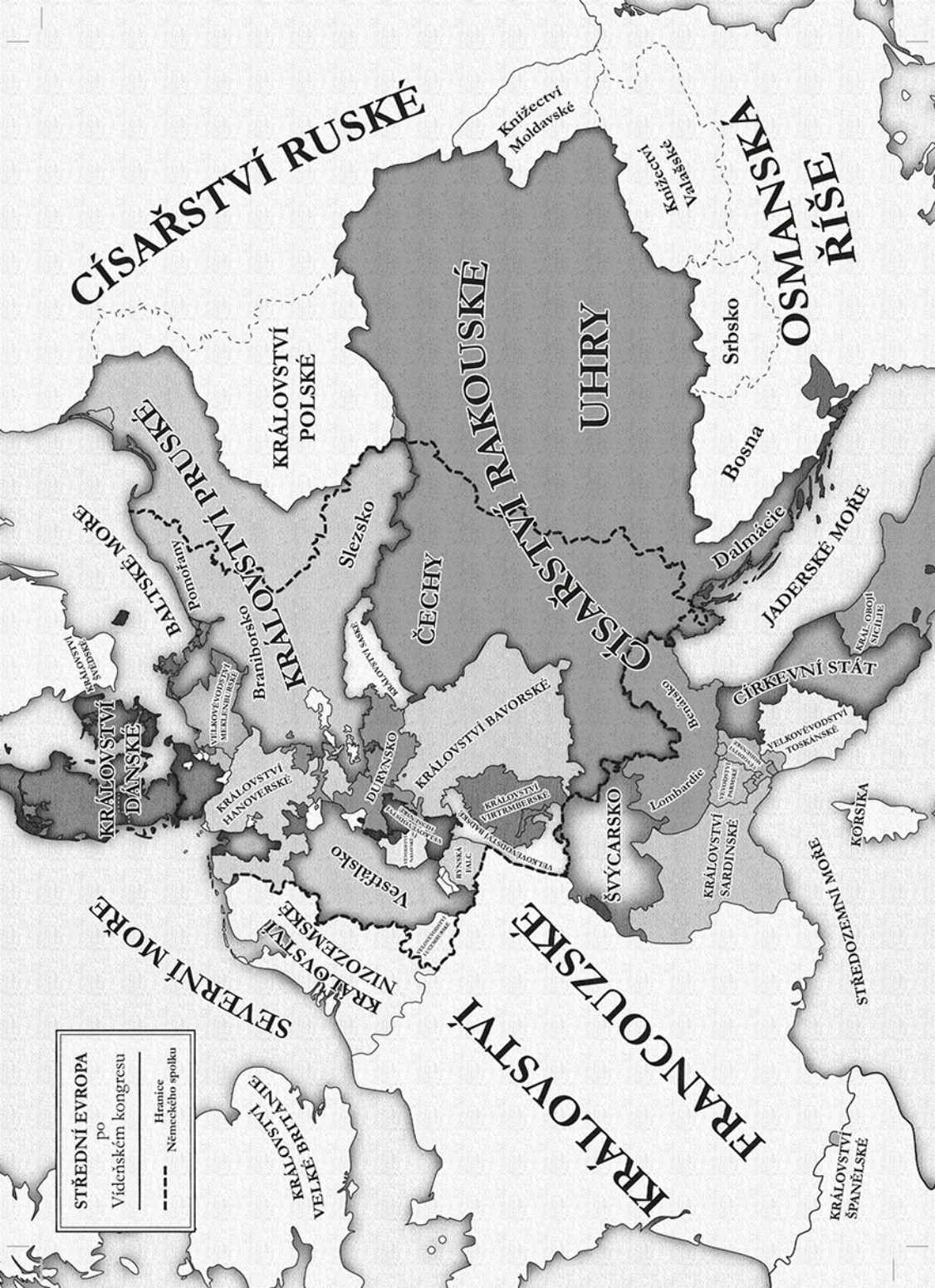
D U Š A N U H L Í Ř

ČAS
KONGRESŮ
A TAJNÝCH
SPOLEČNOSTÍ

po kongresu vídeňském.

CÍSAŘSTVÍ RUSKÉ

**OSMANSKÁ
ŘÍŠE**

**KRÁLOVSTVÍ
POLSKÉ**

UHRY

KRÁLOVSTVÍ PRUSKÉ

CÍSAŘSTVÍ RAKOUSKÉ

JADERSKÉ MŮŘE

BALTISKÉ MŮŘE

ČECHY

Bosna

Dalmácie

Slezsko

**KRÁLOVSTVÍ
DÁNSKÉ**

Branišovsko

CÍRKEVNÍ STÁT

**KRÁLOVSTVÍ
HANOVERSKÉ**

KRÁLOVSTVÍ BAVORSKÉ

**VELKOVĚDSTVÍ
TOSKÁNSKÉ**

DURYNSKO

ŠVÝCARSKO

**KRÁLOVSTVÍ
SARDÍNSKÉ**

STŘEDOMĚRNÍ MŮŘE

SEVERNÍ MŮŘE

Vestfálsko

**KRÁLOVSTVÍ
NIZOZEMSKÉ**

**KRÁLOVSTVÍ
FRANCOUZSKÉ**

**KRÁLOVSTVÍ
ŠPANĚLSKÉ**

**STŘEDNÍ EVROPA
po
Vídenském kongresu**

Hranice

Německého spolku

D U Š A N U H L Í Ř

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Dušan Uhlíř, 2017

Cover © Lukáš Tuma, 2017

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2017

ISBN 978-80-7557-472-5 (pdf)

Obsah

Úvodem

Vídeňský kongres – slavnost vítězů

Talleyrand na scéně

Svatá aliance

Kočí Evropy

Pod bílým praporem Bourbonů

Jak zemřel Napoleon?

Pěkný malý kongres

Německá otázka

Dýka mstitelova

Karlovarské dekrety

Austria infelix

Itálie je jen zeměpisný pojem

Dobří bratřenci karbonáři

Neapol v revoluci

Od Opavy k Lublani

Inter arma ...

Ve stínu Špilberku

Riegův pochod

Bouře na Balkáně

Verona a konec systému kongresů

Neklidné ostrovy

Železná bašta Romanovců

Ještě Polsko nezahynulo ...

Děkabristé

Do nové revoluce

Výběr z použitých pramenů a literatury

Úvodem

Více než dvě desetiletí válek s revoluční a napoleonskou Francií zanechala Evropu zpustošenou a vyčerpanou. Dostavilo se vyčerpání fyzické i psychické. Vládcové vítězných států protinapoleonské koalice dospěli k přesvědčení, že do budoucna je nutné zabránit dalším zničujícím konfliktům a vyhnout se válkám za každou cenu. Měli nejlepší vůli nastolit epochu bez válek. Se stejným přesvědčením vstupovali do mírových jednání, ke kterým došlo na podzim 1814 ve Vídni, i jejich diplomaté, jimž připadla úloha dát poválečné Evropě novou podobu. Hlavní slovo měli přitom diplomaté zastupující pět velmocí: Rusko, Rakousko, Prusko, Velkou Británii a také Francii. Ti především rozhodli s odvoláním na zásadu legitimity o navrácení území a moci těch vladařů, které vyhnala z jejich trůnů revoluce a Napoleonovo císařství. Heslem dne se stala Restaurace, tedy program obnovy absolutní moci tradičních královských dynastií i řady menších feudálních vládců. Nešlo o úplný návrat do stavu před Francouzskou revolucí, protože tento návrat v důsledku změn, jimiž prošla Evropa od roku 1789, nebyl možný. Přitom byli tito mužové vedeni snahou potlačit pokušení vítězů využít nastalé příležitosti k jednostranným územním ziskům. V tomto směru byla mírová jednání méně úspěšná, protože narazila na rozpínavost Ruska a Pruska, kterou se diplomacie Rakouska, Británie a Francie aspoň snažila mírnit. Při hledání záruk míru našli diplomaté řešení v evropské rovnováze sil, která usilovala o to, jak najít takové rozložení mocenských sil, aby žádný stát nezesílil natolik, že by ohrožoval druhé. Obratné diplomacii se nakonec podařilo vytvořit konzervativní politický systém, který převládl v letech 1815–1830.

Ten přinesl evropským zemím dlouhodobý mír a dočasnou stabilitu. Bylo to poprvé v dějinách, kdy pero civilních diplomatů získalo převahu nad zbraněmi vojáků a prosadilo se bez jejich přímé účasti. Tady je třeba hledat kořeny moderní diplomacie. Jejými představiteli na mírovém kongresu ve Vídni byli v prvé řadě renomovaní vyslanci velmocí, jejichž jména vstoupila do dějin politiky a diplomacie:

rakouský ministr kníže Metternich, francouzský zástupce vévoda Talleyrand, britský ministr lord Castlereagh a pruský kancléř kníže Hardenberg. Není náhodou, že jejich život, dílo a pracovní metody se zájmem studují nejen historikové, ale i politici a diplomaté až do našich časů.

Mír, který vzešel z Vídeňského kongresu, byl konzervativním mírem, jenž důsledně lpěl na stavu, jehož bylo v závěru kongresu dosaženo. Byl ovšem nastolen za cenu potlačování občanských svobod a omezování základních lidských práv. Vlády vítězných velmocí stejně jako státy vzešlé z Restaurace zaujaly krajně konzervativní stanovisko a přiklonily se k absolutistické formě vlády. Důsledně hlídaly stav vzešlý ze závěrů mírového kongresu, a to za použití policejního aparátu a nakonec i vojska. Hlas opozice byl umlčován a žádná politická změna, tím méně revoluce, nebyla připuštěna. Politický vývoj se zastavil.

Je pochopitelné, že tato doba bez válečných konfliktů a bez fungující opozice hromadila vnitřní pnutí ve státech ponapoleonské Evropy a toto napětí pak hledalo a nacházelo průchod v podobě spiknutí, vzpour a revolt. Konzervativní vlády se jim snažily předcházet, a pokud někde propukly, hleděly je rychle potlačit a lokalizovat tak, aby nepřerostly v mezinárodní krizi. Opozice byla nucena stáhnout se do ilegality a odtud vést svůj zápas proti konzervativním absolutistickým režimům. Zakládá tajné revoluční spolky a organizace, jež se zpravidla halí do hávu mystických rituálů a podivných obřadů, pod nimiž se skrývají jejich pravé cíle. Jsou nesené duchem romantismu, kterým žije celá tato doba.

Většina opozičních sil se hlásí k liberalismu a volá po liberálních reformách. Liberalismus to je ideologie svobody jednotlivce a její stoupenci se dovolávají základních občanských práv a svobod, které ve svém souhrnu proklamovala již *Deklarace práv člověka a občana* na samém počátku Francouzské revoluce. Cílem politické agitace liberálů bylo zbavit jednotlivce kontroly ze strany vlády, vyhlásit konstituci, která by skoncovala s absolutismem a nastolila konstituční monarchii s volenými zastupitelskými orgány. Někteří zašli ještě dál, když vyzývali k vyhlášení republiky třeba i cestou nové revoluce. Tito radikálové již překročili hranice liberalismu a stali se hlasateli

revolučního radikalismu, jenž se v průběhu let stále více hlásil o slovo.

Francouzská revoluce zrodila myšlenku nacionalismu, kdy se celý francouzský národ sjednotil v boji proti starým pořádkům a prohlásil se za nositele svobody pro celé lidstvo. Moderní nacionalismus má tak svůj původ ve Francouzské revoluci. V zemích, jež byly ovládnuty a okupovány Napoleonem a jeho armádami, naopak vznikl nacionalismus, který byl reakcí na francouzský diktát. Probudil národní cítění podmaněných národů a vyvolal osvobozenickou válku Rusů, Němců, Španělů, Italů, Portugalců proti cizím vetřelcům. Ovládl i menší národy, jež žily ve státních útvarech pod cizí nadvládou. Nacionalismus v zásadě vycházel z vnitřního přesvědčení, že Evropa uspořádaná podle národnostních hledisek bude zdravější a životaschopnější než ta, kde žijí nesvobodné národy pod cizí nadvládou.

Vládnoucí režimy se postavily proti těmto novým proudům. Jejich ideologií se stal konzervatismus, filozofie vládnoucích vrstev ovládaných odporem k reformním snahám, odmítáním společenských změn a především strachem z revoluce. Aby byl po Vídeňském kongresu zachován status quo, dohodli se zástupci velmocí na tom, že se čas od času budou scházet jejich diplomatictí zástupci na menších mezinárodních diplomatických kongresech. Ty měly být svolávány, jakmile by nastaly okolnosti vedoucí k narušení nastoleného pořádku. Vzešla z nich opatření, která měla vést k nápravě a potlačení místních revolt za použití ozbrojených sil. Tak se postupně scházely kongresy v Cáchách (1818), v Opavě (1820), v Lublani (1821) a ve Veroně (1822). Posledním kongresem měl být kongres v Petrohradu, který se však již neuskutečnil, neboť se dosavadní alianční systém odchodem Velké Británie rozpadl.

Opozice pracující v ilegálně mezitím dosáhla vysokého stupně organizovanosti. Jejimi nástroji se staly tajné společnosti, které se připravovaly na svržení stávajících režimů a převzetí moci liberály. Mohlo k tomu dojít jen násilnou cestou, protože panující vlády nebyly ochotny k ústupkům. Většina z nich převzala formu, jež tu více, tu méně vycházela z organizačních a rituálních prvků společnosti svobodných zednářů. Svobodní zednáři byli uzavřeným společenstvím lidí, jehož cílem bylo pěstovat u svých členů čisté lidství,

světoobčanství a ušlechtilé myšlení. Zednářství bylo produktem osvícenského myšlení a stalo se také jedním z instrumentů, které uváděly osvícenské myšlenky do praxe. Tento kosmopolitní řád filozofické a filantropické povahy se vyznačoval úctou k svobodě jednotlivce, k vzdělání jako prostředku šíření pokroku a v prosazování náboženské tolerance. Věřil v lidskou vzájemnost, v morální zdokonalování člověka, s nímž musel začít každý z členů sám u sebe a působit v tomto směru na své okolí. Své humanitární poslání plnil budováním špitálů, sirotčinců, starobinců a jiných charitativních organizací, podporou školství, zakládáním vědeckých akademií, debatických salonů a jím podobných institucí. Plnil v zásadě úkoly morální a výchovné povahy. Bojoval proti nesvobodě v jakékoli formě, a proto si vysloužil nepřátelský postoj ze strany katolické církve i většiny panovnických dvorů. Byl také z jejich strany pronásledován. Přesto se zednářství šířilo a stalo se v druhé polovině 18. století velkou módou mezi vzdělanci z řad měšťanstva a šlechty. V zednářských lóžích praktikovali náboženskou toleranci. Scházeli se tu bez rozdílu katolíci i protestanti, mezi nimi přes papežské zákazy četné osoby duchovního stavu, v pozdějších letech přijímali mezi sebe i Židy. V zednářství se sice objevovaly různé směry, některé dokonce se sklonem k okultním a

Výjev z práce zednářských lóží na konci 18. století.

esoterickým naukám, ale základní morální principy jim byly společné. Zednářství však vždycky vystupovalo jako společnost nepolitická. Tak tomu bylo až do převratných dob, jež přinesla Francouzská revoluce. V několika absolutistických státech se zednáři dostali na černou listinu a byli vystaveni perzekuci. Část jejich členstva se rozešla, aby unikla pronásledování a došlo k „uspání“ lóží až do příznivějších časů. Ostatní přežívali v utajení. Společnost, dříve spíš jen diskrétní a nikoli tajná, se teď musela skrývat v ilegalitě a volit konspirativní prostředky. V takovém stavu se nacházelo zednářství i v době Restaurace po Vídeňském kongresu.

Za změněné situace se řada zednářských lóží zpolitizovala. Začleňují se mezi opoziční síly a stávají se buňkami odporu proti absolutistickým vládám. Leckde se proti původním zednářským zásadám prosadí i národní program. Jako hlavní síly opozice se však formují nové radikálnější revoluční společnosti a sekty, které si osvojily způsob organizace, spiklenecké formy a rituály inspirované jen vzdáleně zednářským vzorem. Většinou začínaly na zednářském základu, ale později v zájmu vysloveně politických cílů většinou opouštějí zednářské symboly a formy jako zbytečný balast. Tyto tajné společnosti přizpůsobují své obřady vlastním potřebám a vlastním zájmům politickým a nacionálním. To je případ německého Tugendbundu, italských a francouzských karbonářů, španělských radikálních spolků, řecké *Filiki Eterie*, polských revolučních organizací i ruských děkabristů.

Typickým jevem let 1815 až 1830 je, že jádro radikálních opozičních sil se soustřeďuje v armádách, které měly být hlavními oporami absolutistických režimů. Namísto toho narůstá ve vojsku nespokojenost s vládnoucími poměry, jež nachází řešení v zakládání vojenských tajných spolků připravujících ozbrojené převraty. Jejich cílem je vyhlášení konstituce, svolání parlamentu a zavádění dalších liberálních reforem. Výsledkem jejich konspirativní činnosti je řada vojenských povstání a revolucí, jež propukají v zemích jižní a východní Evropy, označovaných v dobové terminologii jako „pronunciamientos“.

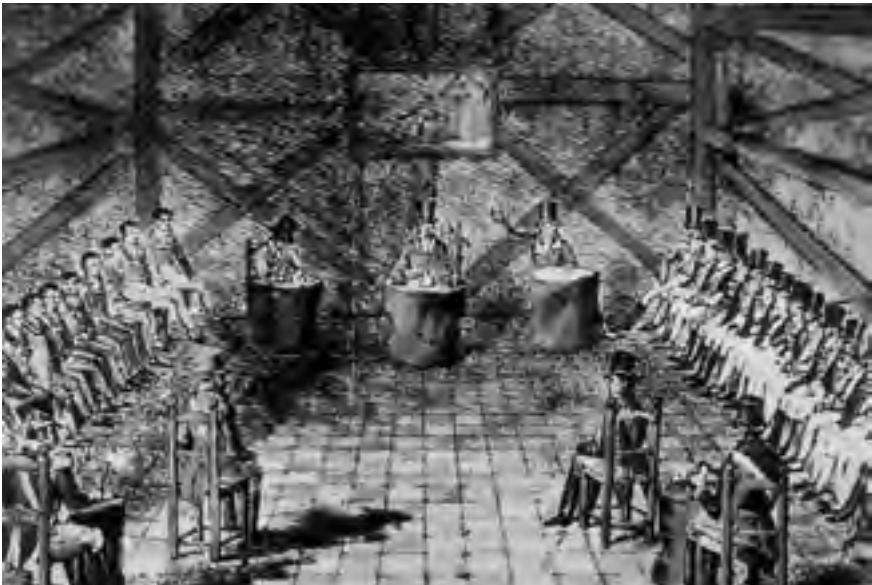
Španělský výraz „pronunciamiento“, znamenající asi tolik jako „prohlášení, revoluční vystoupení“, se vžil jako označení vlny vojenských liberálních revolucí, jež postupně prošly Evropou od

Pyrenejského poloostrova přes Itálii až po Polsko a carské Rusko. Do armád vstoupilo v průběhu napoleonských válek mnoho nadšenců z řad vzdělaných vrstev a tito intelektuálové šlechtického nebo měšťanského původu v pozicích důstojníků vnesli do vojska nového ducha. Obecně vzato mění se armády i co do složení mužstva. Vojenské odvody přivádějí do vojska lidový živel, a tak se dosavadní feudální žoldnéřské armády mění v armády masové a také se do značné míry demokratizují. Mladé důstojnické kádry vedené vlasteneckým zápallem a romantickým nadšením šly do boje za osvobození své vlasti od francouzských okupantů. Za svých tažení poznávají jiný svět a vracejí se do svých domovů nespokojeni s reakčními poměry, které se s podporou konzervativních velmocí mezitím v jejich zemi upevnily. Mladí rebelové reagují téměř okamžitě a usilují o radikální změnu. Zakládají ve vojsku konspirační síť tajných společností plných odhodlání jít do vzpoury. V zemích, kde ještě nevznikla silná buržoazie jako politická síla, tvoří právě revoluční buňky v armádě element, který ji má nahradit a nastolit konstituční liberální režim a prosadit základní občanská práva. Tento proces má sice v jednotlivých zemích různé formy, ale v jádru vyvolává shodné revoluční jevy, což nás opravňuje řadit je do jednoho historického proudu. Každý z těchto revolučních výbuchů, jež propukají během dvacátých let 19. století, pomáhá likvidovat zbytky feudální společnosti a jejích institucí a posouvá společenský vývoj směrem k nastupující éře kapitálu.

Koncert evropských velmocí sdružených ve Svaté alianci však nehodlá přihlížet narůstání radikalismu a vzrůstajícímu nebezpečí revoluce. Po vzájemné dohodě jsou rozhodnuty zasáhnout vojensky. Za tím účelem jsou svolávány menší diplomatické kongresy, jež mají rozhodnout o vojenské intervenci proti rebelům. Přes počáteční úspěch končí revoluční převraty nakonec porážkou s těžkými následky pro poražené.

A české země? Politicky neprobuzené žily na okraji tohoto dění, zatím nezasažené „infekcí“ liberalismu. Sevřené v rámci habsburské monarchie do krunyře byrokratického policejního systému byly nepřipravené na samostatný politický život. Česká a moravská společnost – tehdy ještě chápaná v územním a nikoli nacionálním smyslu – byla v politickém ohledu nepřipravená a vcelku pasivní, což ovšem

nebylo zdaleka jen českou zvláštností. Byla poznamenána zakřiveností, opatrností a loajalitou k vládnoucí dynastii. Přesto nezůstala ušetřena důsledků revolučního kvasu, který sem doléhal zvenčí. Země české koruny tvořily totiž zázemí habsburské moci, byly svého druhu zadním dvorkem spletité císařské politiky. Není náhodou, že důležitá diplomatická jednání se konala v zdejších politickém závětrí, v Opavě, v Karlových Varech, v Teplicích a jinde. Nezapomínejme, že české a moravské pevnosti jako brněnský Špilberk, Olomouc, Terezín, Josefov a Hradec Králové sloužily za žalář politických vězňů. Nepřejde ani jedna generace a také české země začnou v předvečer revoluce 1848 procítat z politické letargie.

Tajné zasedání karbonářské vendity.

V jednotlivých kapitolách chceme sledovat genezi a vývoj neklidných událostí let 1815–1830 v širokém záběru i v detailech.

Vídeňský kongres – slavnost vítězů

Napoleonovo ruské tažení roku 1812 skončilo katastrofou francouzské armády. Tuto pohromu dovršila v říjnu 1813 čtyřdenní bitva národů u Lipska, kde se proti císaři Napoleonovi postavila víc než polovina Evropy. Rusové, Angličané, Švédové stejně jako dosavadní spojenci Prusové, Rakušané a Bavoři... Proti císařské Francii se vytvořila silná aliance několika armád. Po lipské porážce následoval už jen Napoleonův ústup. Ústup sice ještě brzděný císařovými obratnými taktickými manévry, ale přece jen ústup. Kolem Nového roku 1814 překročily spojenecké armády Rýn a vstoupily na francouzskou půdu.

V prosinci nařídil Napoleon odvodit sta tisíc nových branců a v okamžiku, kdy se válka přenesla na území Francie, jakoby ožil. Přešel náhle k protiofenzívě a podařilo se mu uštedřit protivníkovi několik porážek. U Brienne 29. ledna 1814 zaskočil pruského maršála Blüchera a dosáhl malého taktického vítězství, ale 1. února jen o vlas unikl spojeneckému obchvatu. V pěti dnech mezi 10. a 14. únorem uštedřil spojencům tvrdé údery v sérii srážek u Champaubertu, Montmirailu a Château-Thierry i u Vauchamps a prokázal zde znovu své vynikající manévrovací schopnosti. Dne 12. února po bitvě u Château-Thierry prohlásil pln naděje a v připomínce vítězných let svého mládí: „Našel jsem opět své italské boty!“ Poté odmítl vcelku velkorysě nabídky příměří, ale svou porážku odvrátil jen o několik týdnů. Dne 18. února se mu ještě podařilo přinutit k ústupu rakouského maršála Schwarzenberga u Montereau. Každé boty se ale jednou ošoupou a stejně tak i ty Napoleonovy. Přesila spojenců byla nepřehlédnutelná. Počátkem března měl francouzský císař na domácí frontě před Paříží jen asi 75 tisíc mužů, kteří vzdorovali statisícovým armádám Rusů, Prusů a Rakušanů. Z jihu od Pyrenejí postupoval lord Wellington v čele spojené britsko-španělsko-portugalské armády. Dne 9. března uzavřeli spojenečtí diplomaté čtyř mocností v Chaumont-en-Bassigny novou vzájemnou smlouvu a zavázali se pokračovat v boji a donutit Napoleona, aby se vzdal všech

svých výbojů a vrátil Francii do hranic z roku 1792. Pochopili, že svá-
dět s francouzským císařem jako dosud srážky v poli na východ od
Paříže, ze kterých většinou vycházel jako vítěz, by jen prodlužovalo
válku. Rozhodli se proto ukončit tu dlouhou agónii rázným postu-
pem k hlavnímu městu. Koncem března stanuli spojenci před Paří-
ží. Francouzský císař odmítl uznat svou porážku a postavil k obraně
hlavního města 17 tisíc vojáků pod vedením maršálů Marmonta
a Mortiera. Sám dorazil 29. března okolo půlnoci do města Troyes
a zrána pokračoval směrem k Fontainebleau, malému městu s ho-
nosným královským zámkem, vzdálenému necelých 60 kilometrů
na jihovýchod od Paříže. Provázel jej kromě jiných generál Armand
Augustin de Caulaincourt, vévoda z Vicenzy, od listopadu Napoleo-
nův ministr zahraničí. Dojeli sem v časných ranních hodinách 31.
března. Caulaincourt si k tomu dni ve svých pamětech zapsal: „Stále
ještě chyběly zprávy z Paříže. Císař teď litoval, že ztratil tolik draho-
cenného času a jsa si vědom následků, snažil se ho nyní všemi pro-
středky dohonit. Další zprávy sdělovaly, že nepřítel obsadil Meaux
a zaznamenané pohyby svědčily o přípravách k útoku na Paříž. Císař
už poslal do Paříže svého generálního adjutanta Dejeana.“ Dejean
měl ohlásit císařův příjezd do hlavního města spolu s příkazem mar-
šálům Marmontovi a Mortierovi, aby drželi Paříž ze všech sil. Již vel-
mi brzy měl však i Napoleon zjistit, že není o čem jednat.

Mezitím totiž 30. března po krátkém a divokém odporu u brá-
ny Clichy kapituloval velitel Paříže maršál Marmont a vydal hlavní
město nepříteli. Následujícího dne vtáhli spojenci do Paříže. Za prv-
ními jednotkami sem dorazili car Alexandr, pruský král Fridrich Vi-
lém III. a vrchní velitel rakouských vojsk kníže Schwarzenberg spolu
s ministrem zahraničí Metternichem. Pruští granátníci tábořili na
svazích Montmartru, rakouští dragouni cválali po pařížské dlažbě
a ruští kozáci napájeli své koně v Seině. Ve městě zavládl nebyvalý
klid a mlčení, někteří Pařížané dokonce vítěze vítali.

Napoleon obvinil Marmonta z nejčernější zrady a vyzval k zou-
falému odporu proti okupantům. Nikdo jej již neposlouchal, jeho
éra skončila. Museli zasáhnout jeho maršálové, aby jej přesvědčili,
že další odpor je marný. Konečně byl po mnoha odkladech nucen

*Kníže Klemens Václav Lotar Metternich,
rakouský ministr a od roku 1821 státní kancléř (1773–1859).*

přistoupit na bezpodmínečnou kapitulaci a podat demisi. Rezignoval ve prospěch svého syna Napoleona II. Dne 20. dubna se na nádvoří zámku ve Fontainebleau rozloučil s vojáky své staré gardy. Oslovil je: „Mé děti! Rád bych vás všechny přitiskl k srdci, dovolte, abych objal alespoň váš praporek.“ Byla to chvíle plná emocí. Z očí nejednoho

gardisty skanula slza a zámecký dvůr nese na paměť této události až do našich dnů označení „Nádvoří loučení“.

Pak již byl Napoleon eskortován do Provence, kde měl nasednout na britskou fregatu, která jej odveze na skalnatý ostrov Elbu při toskánském pobřeží. Tady mohl z vůle vítězů a pod dohledem britské flotily a britského komisaře sira Neila Campbella vládnout jako dobře střežený vládce nevelkého ostrova, čítajícího asi 12 tisíc obyvatel. Dovolili mu dokonce ponechat si titul císaře a podržet si jednotku asi jednoho tisíce vojáků. Nic víc.

Po dvou desetiletích téměř nepřetržitých válek byla Francie konečně poražena a Napoleonovo císařství svrženo společnými silami mocností Evropy. Jaká byla tehdejší Evropa, která zvítězila nad Napoleonem? Které síly rozhodly o jeho definitivní porážce a kdo měl nyní určit budoucí běh světa? V daném okamžiku to byly čtyři státy, jež byly s ohledem na svůj mocenský potenciál a politický vliv, na vojenské a hospodářské zdroje považovány za velmoci. Tyto čtyři mocnosti – Rusko, Rakousko, Prusko a Velká Británie – se již na jaře 1813 spojily ve velké alianci proti napoleonské Francii a nakonec dobyly vítězství. Nyní se chopily iniciativy při utváření poválečné Evropy.

V květnu 1814 byl uzavřen tzv. první pařížský mír mezi vítězi a novým francouzským panovníkem, jímž se nestal nikdo jiný než Ludvík XVIII. z dynastie Bourbonů, mladší bratr popraveného krále Ludvíka XVI. Po krátkém váhání mezi spojenci byl uznán za zákonného francouzského panovníka. Ve Francii tak nastala doba označovaná jako Restaurace Bourbonů. Podmínky Pařížského míru byly pro bourbonskou Francii velice mírné. Francie si mohla ponechat nejen své hranice z roku 1792, ale i některé enklávy, které jí tenkrát nepatřily. Nemusela ani platit válečné reparace vítězům. Platit jakékoli odškodné odmítl král Ludvík XVIII. jako představitel staronové dynastie velmi rezolutně.

Podle 32. článku pařížského míru se měl sejít ve Vídni diplomatický kongres, který stál před úkolem jak řešit otázku budoucnosti kontinentu. Když byl tento článek navržen, věřilo se, že kongres bude mít přelomový význam, a to jako výraz počátku nové éry, éry respektu k suverenitě států. Měl se stát základem pevného míru a nového uspořádání poměrů v Evropě.

V zásadě šlo o to, aby byl na mezinárodním poli obnoven legitimní řád, který byl rozvrácen Francouzskou revolucí a Napoleonovým císařstvím. Napoleonova vláda ukázala přes všechny vojenské úspěchy vratkost a nezakořeněnost jeho mocenského systému, jenž ve svém důsledku spojil většinu národů v odporu proti němu. Kongres měl ve shodě a porozumění vítězných panovníků nastolit v Evropě rovnováhu sil tak, aby žádná mocnost nenabyla převahy nad ostatními. Tato zásada, prosazovaná zvláště britskými politiky, se osvědčila v mnoha mírových jednáních 18. století a byla považována málem za přírodní zákon. Sama ovšem jako záruka stability a trvalého míru nestačila. Proto si kongres dal za cíl vyloučit všemi prostředky válku jako prostředek řešení mezinárodních rozporů a dosáhnout všeobecně uznávané legitimacy. Ta v praxi znamenala návrat panovníků z Boží milosti na trůny, z nichž je svrhla bezbožná revoluce a Napoleon. Vítězové projevíli po letech krvavých válek ochotu dorozumět se i za cenu kompromisů pokojnou cestou a najít cestu k nové stabilitě. Rozhodující slovo ve Vídni již neměli vítězní maršálové a generálové, ale civilní diplomaté. Po dvou desetiletích vyčerpávajících válek získalo slovo diplomatů převahu nad zbraněmi vojáků.

Od poloviny září se sjížděli do Vídně diplomaté a ministři skoro všech evropských států. Do hlavního města rakouské monarchie přijelo také šest korunovaných hlav. Vedle domácího pána císaře Františka I. to byli ruský car Alexandr I., pruský král Fridrich Vilém III., dánský král Frederik VI., bavorský král Maxmilián IV. Josef a württemberský Fridrich I. Kromě nich dorazil nejméně tucet vládnoucích velkoknížat, knížat a vévodů. Byla to skutečně skvělá přehlídka představitelů evropské honorace. Čestných hostů a zvědavců bylo nepočítaně.

Vlastní kongresová jednání vedli představitelé čtyř vítězných velmocí, zatímco zástupci menších států se museli spokojit s vedlejší rolí a byli přizváni jen k dílčím otázkám. Velké otázky byly vyhrazeny velmocem, které byly také početně nejsilněji zastoupeny. V jejich delegacích se nacházeli nejschopnější diplomaté. V prvé řadě to byli rakouský ministr kníže Klement Václav Lotar Metternich, britský ministr zahraničí lord Robert Castlereagh a pruský kancléř

Rakouský císař František I. (1768–1835).

kníže Karl August Hardenberg provázený ministrem kultu a vyučování Wilhelmem von Humboldtem. Ruskou delegaci zastupovali dva carovi zplnomocněnci, Němec Karl Robert hrabě Nesselrode a Řek hrabě Joannis Kapodistrias, mezi něž car rozdělil záležitosti ruské zahraniční politiky. Zájmy své země zde ale nakonec hájil energicky osobně sám car Alexandr I. Dal tak jasně najevo, že na kongresu je rozhodnut hrát roli svého vlastního ministra zahraničí. Generálním

sekretářem kongresu a šéfem protokolu byl ustanoven novinář Friedrich von Gentz, pravá ruka knížete Metternicha.

Mezi tuto diplomatickou elitu se vetřel muž, jehož ve Vídni málokdo čekal. Byl to někdejší Napoleonův ministr zahraničí kníže Charles-Maurice de Talleyrand, který včas zradil svého císaře a přešel do služeb Bourbonů. Hned na úvod prohlásil, že není mluvčím poražené Francie, ale nové legitimní Francie Bourbona Ludvíka XVIII. Tento obratný diplomat pronikl rychle svým vlivem všude, vysvobodil Francii z mezinárodní izolace a nakonec pro ni na kongresu vydobyl rovnocenné postavení páte velmoci. Brzy postřehl, že mezi vítězi panují značné rozpory a rozhodl se z nich co nejvíce vytěžít.

Co do počtu osob se jednotlivé delegace značně lišily. Nejpočetnější zastoupení čítající 53 diplomatů vyslal do Vídně ruský car. Pruský král přivedl 46 lidí. Celkem 33 jich bylo z Bavorska, 25 z Velké Británie, 22 z Württemberska, 17 z Dánska a jen 15 z Francie. Poměrně vysoký počet diplomatických zástupců vyslaly do Vídně některé malé německé státy. Malé Sasko-Výmarsko reprezentovala delegace 17 členů, Oldenbursko a Hesensko-Kasselsko jich delegovaly po osmi. K diplomatům je ovšem třeba přičíst štáby sekretářů, lokajů a doprovodného personálu bez bližšího určení. Protože se do Vídně dostavili představitelé i těch nejmenších států a státečků, vzrostl počet delegací ve Vídni téměř na tři sta. Přizváni byli také zástupci Osmanské říše, ale sultán se odmítl zúčastnit. Reprezentant papežské kurie byl přítomen jako pouhý pozorovatel.

Vídeň dala v čase kongresu příležitost k mimořádným ziskům mnoha vídeňských živnostníků a dvorních dodavatelů. Proměnila se v „eldorado“ hostinských a kavárníků, majitelů domů, divadelních podnikatelů, obchodníků s uměním, kadeřníků, krejčích a lokajů. Stala se magnetem pro četné umělce, dopisovatele mnoha novin, bankéře a velkoobchodníky, ale také pro podvodníky, rytíře štěstěny a lehké dívky z celé Evropy. Leckdo hledal příležitost k uplatnění ve vyšší společnosti, někomu stačilo, když se zviditelnil v blízkosti lidí velkého světa. To vše se dělo pod pečlivým dohledem policie, která nasadila k sledování všech stovky špiclů. Její pozornosti nebyli ušetřeni ani přítomní panovníci a jejich diplomaté. Hrabě Auguste de La Garde, jeden z očitých svědků a soudobých memoaristů napsal:

„Odhaduje se, že cizinců, kteří přišli do Vídně kvůli kongresu, bylo na sto tisíc. Musíme však přiznat, že pro toto památné dostaveníčko nemohlo být vybráno šťastněji žádné jiné město. Vídeň je skutečně středobodem a tentokrát byla hlavním městem Evropy...“ Málo důvodů k radosti proto měla vídeňská policie, které přítomnost tolika hlav států a spousty cizinců připravila nejednu bezesnou noc.

Policejní prezident baron von Hager disponoval kromě pořádkové policie širokou sítí tajných agentů. Tajná policie byla v jeho rukou vybroušeným nástrojem k sledování podezřelých osob, zvláště cizinců. Tentokrát však bylo nad její síly zvládnout kontrolu nad tak velkým množstvím návštěvníků Vídně. Hager musel proto sáhnout k náboru placených konfidentů ze všech vrstev vídeňské společnosti. Nechyběly mezi nimi ani osoby „vyššího stavu“, informátoři o dění v salonech velkého světa. V Hagerových rukou se tak scházel každodenně proud informací nestejně kvality, jež pak zpracovával do „raportů“ předkládaných samotnému císaři Františkovi. Jiným zdrojem informací byla kontrola poštovní korespondence. Při větších poštovních úřadech byly zřízeny černé kabinet, kde pověřeni úředníci otevírali odesílanou korespondenci a u vybraných osob z ní pořizovali výpisy... Ty pak putovaly ještě za čerstva k císaři. Zachovaly se z velké části ve vídeňském Státním archivu a vydávají svědectví o tom, že policejní cenzura takto neváhala sledovat dokonce korespondenci lidí od císařského dvora i vysoce postavených diplomatů.

Jestliže byl kongres pro jedny zdrojem nebývalých zisků, pro vídeňský dvůr představoval obrovské náklady ve výši mnoha milionů zlatých. Odhaduje se, že stál Rakousko denně 220 až 250 tisíc zlatých – k malé radosti většiny císařových poddaných, kteří všechnu tu nádhru museli nakonec zaplatit.

Kongres začal bez formálního zahájení po 18. září 1814. Toho dne se po předběžných poradách politiků konaných v Londýně vrátil do Vídně rakouský ministr Metternich, aby se zde ujal úlohy hostitele. Zatímco šéf britské delegace byl ve Vídni již od 13. září, přijížděly ostatní delegace postupně kolem 20. září. Dne 22. září 1814 se poprvé sešli v zasedacím sále státního kancléřství předsedové delegací velmocenské „čtyřky“, aby projednali základní otázky organizace a formalit. Rozhodující ovšem byla přítomnost korunovaných

hlav. Sami panovníci přijížděli v následujících dnech. Dánský král spolu s králem württemberským se zde objevili 24. září a bavorský král o den později. Slavnostní vjezd ruského cara a pruského krále se konal odpoledne 25. září. Každému z panovníků vyjel vstříc na půlhodiny cesty před město osobně sám rakouský císař František. Vlastní jednání sice začalo probíhat v kuloárech i v komisích téměř

Příjezd a uvítání spojeneckých panovníků rakouským císařem před Vídní.

okamžitě, ale slavnostní zahájení bylo podvkrát odloženo a konalo se s velkou pompou až 1. listopadu.

Kníže Metternich byl jedním z nejhouževnatějších bojovníků za princip legitimacy. V legitimismu spatřoval tento salonní diplomat zakotvení své politiky v pevném tradičním řádu, který by byl hrází proti revoluci i proti sílícímu liberalismu. Uvědomoval si dobře riziko, které by pro habsburskou monarchii znamenalo vyhlášení konstituce a předvídal i nebezpečí, jež jí hrozí ze strany nacionálních požadavků jednotlivých národů této říše. Věděl dobře, že pokud by

se v Evropě prosadila myšlenka suverenity lidu a národních států, přestalo by Rakousko existovat. Od budoucnosti si rakouský ministr mnoho nesliboval, měl z ní strach, a proto se snažil zastavit čas. To znamenalo zorganizovat a vybudovat ponapoleonskou Evropu na neměnné konzervativní bázi. V zájmu zachování daného stavu, se hleděl opřít o autokratické mocnosti – o Rusko a Prusko. Velká Británie a dokonce ani bourbonská Francie nemohly plně sdílet jeho postoj s ohledem na vlastní konstituční zřízení a domácí veřejné mínění.

Skutečnému sblížení velmocí zabránil nakonec strach ze silného carského Ruska. Car Alexandr vystupoval na kongresu s jistou dávkou arogance. Považoval se za hlavního vítěze nad Napoleonem a z toho titulu stupňoval své požadavky. Přišel dokonce s plánem na vzkříšení polského království pod ruskou svrchovaností. Snil o obnovení Polska pod žezlem Romanovců, toužil se ozdobit další korunou a rozšířit tak svou moc o další velký krok směrem na západ. Byl v tom zajedno s pruským králem, který podlehl carovu vlivu a očekával ruskou podporu pro územní zisky Pruska na úkor Saska. Oba panovníci uzavřeli 28. září 1814 tajnou úmluvu o vzájemné podpoře v této věci. Alexandrův plán ovšem vyvolal nesouhlas ostatních mocností a probudil jejich neskrývané obavy, aby poražený kolos na Sejně nevystřídal neméně nebezpečný kolos na Něvě. Protiruské nálady mezi diplomaty Rakouska a Velké Británie šikovně živil kníže Talleyrand, který se tak rozhodl vrazit klín mezi dosavadní spojence. Již ve svých počátcích tak v sobě nesl kongres zárodoky nesváru.

Carova snaha o územní obnovu Polska, obsazeného v té době ruským vojskem, stejně jako nutnost řešit problém další existence saského království zaměstnávaly kongresové diplomaty a kladly před ně znepokojivé otázky. Byli vystaveni tlaku Ruska, které hrozilo použitím mocenské prostředky a posunout své hranice dále do Evropy. Sasko, jež zůstalo až do bitvy u Lipska francouzským spojencem, bylo počítáno k poraženým a hrozila mu likvidace. Saský král Fridrich August I. se nacházel v pruském zajetí a na saském území hospodařila pruská armáda. Věc zašla tak daleko, že z ní málem vzešel vojenský konflikt. Zbývající tři velmoci cítily nutnost semknout své síly proti této dvojí hrozbě. Francouzský zplnomocněnec Talleyrand proto

kul železo, dokud bylo žhavé a přišel začátkem roku 1815 s návrhem tajné spojenecké smlouvy Francie, Rakouska a Velké Británie, jejíž hrot byl zaměřen především proti ruské rozpínavosti. Smlouva byla uzavřena 3. ledna 1815.

V průběhu dalších jednání ustoupilo Prusko nakonec od svého maximalistického požadavku. Na rozhodujícím zasedání zástupců velmocí 28. ledna přistoupila pruská delegace na zachování saského království s tím, že Prusko získá jen asi třetinu Saska a obdrží další územní kompenzace na levém břehu Rýna. Na kompromis v polské záležitosti přistoupil i car Alexandr. Dosáhl toho, že mu Prusové postoupili Varšavu s kusem polského území, kde žilo přes tři miliony Poláků. Rusko se tak zmocnilo celého území někdejšího Varšavského knížectví v rozloze 101 tisíc čtverečních kilometrů, které roku 1807 založil Napoleon. Když k tomu převzal od Prusů další kus polského teritoria, vytvořil obnovené Království polské pod ruskou suverenitou o celkové rozloze 127 tisíc kilometrů čtverečních. Prušákům zůstalo pouze Poznaňsko a západní Prusy s důležitými městy Gdaňsk

Soudobá karikatura kongresových jednání ve Vídni.

a Toruň. Rakušanům byla vrácena Halič a Krakov s nejbližším okolím získal status svobodného města. Tak došlo k urovnání největšího rozporu, před nímž stál Vídeňský kongres. Zbývalo dořešit ještě jak uspořádat poměry v Německu a v Itálii a některé otázky lokálního charakteru.

Kongres byl nejen devítiměsíčním rokováním a dohadováním diplomatů. Politická zasedání se střídala s nepřehlednou řadou slavností, plesů, divadelních představení, salonních večírků a také vojenských parád. Za zvuků čtverylky či valčíku, nového tance, který z Vídně vykročil do světa, se kuly velké plány. Chvillemi se zdálo, že slavnosti a plesy měly přednost před vlastním kongresovým rokováním. Výrok jednoho z vídeňských dvořanů, knížete de Ligne „kongres nepostupuje, ale tančí“ se zdá vystihovat tehdejší situaci a ukazuje nám kongres v jiném světle, a to jako slavnost vítězů. Ze strany hostitelů nešlo o nic samoúčelného. Společenská zábava přispívala k vzájemnému uvolnění vztahů mezi přítomnými diplomaty a nákladná pompa měla ukázat světu, že Rakousko je velmocí se vším všudy, zkrátka, že na to má. V zábavné atmosféře docházelo ke kuloárovým úmluvám, trousily se klevety a sprádaly intriky a ty pak přímo i nepřímo ovlivňovaly kongresová jednání. Ke slovu tu přicházely i krásné dámy, ozdoby kongresu a současně nástroje tajné diplomacie jako Kateřina Vilemína Zaháňská, známá kněžna z Babičky Boženy Němcové, Kateřina kněžna Bagrationová, vdova po známém ruském generálu, kněžna Gabriela Auerspergová, rozená Lobkovicová, hraběnka Julie Zichyová, hraběnka Saurau-Hunyady a další. Hrabě de La Garde jízlivě poznamenal: „Asi nikdy nebyly důležitější a komplikovanější otázky probírány uprostřed tolika slavností. Během jednoho plesu byla zvětšena nebo rozkouskována mnohá království, během jednoho oběda byla schválena neporušenost jejich teritoria, o jejich politickém režimu se rozhodlo na honu a často jediný bonmot vyvolal v život politický traktát, který by jinak vznikl po obtížných konferenčních jednáních a bohaté korespondenci.“ Dny ubíhaly jeden za druhým a zdálo se, že kongres nikdy neskončí.

Obrat v kongresových jednáních nastal začátkem března 1815. Tehdy Metternich zaznamenal ve svých vzpomínkách tuto událost:

„Konference mezi zplnomocněnci pěti mocností v mém bytě v noci z 6. na 7. března se protáhla do tří hodin ráno. Prikázal jsem svému komorníkovi, aby mne nerušil ve spánku, pokud dorazí noční kurýři. Přes tento rozkaz přinesl mi okolo šesté hodiny naléhavou a rychlou depeši, doručenou prostřednictvím štafety. Když jsem na obálce přečetl, že odesílatelem je c.k. generální konzulát v Janově a jelikož jsem byl teprve dvě hodiny v posteli, odložil jsem neotevřenou depeši na noční stolek. Asi v půl osmé jsem se rozhodl rozlomit pečeť. Depese obsahovala šestiřádkovou zprávu: v přístavu se právě objevil anglický komisař Campbell, aby se přesvědčil, jestli se v Janově neobjevil Napoleon, protože z ostrova Elby se ztratil. Poté, co dostal zápornou odpověď, odplula anglická fregata opět na širé moře.“

A Metternich pokračuje: „V několika minutách jsem byl oblečen a před osmou jsem již byl u císaře. Ten přečetl tu zprávu a promluvil klidně a vyrovnaně, tak jako při všech velkých příležitostech, a řekl mi: ‚Zdá se, že Napoleon si chce hrát na dobrodruha, což je jeho věc. Naší věcí je zajistit světu klid, který po léta rušil. Běžte bez váhání k ruskému císaři a k pruskému králi a řekněte jim, že jsem připraven dát své armádě rozkaz k opětovnému pochodu do Francie. Nepochybují, že oba monarchové budou se mnou souhlasit.‘“

Tak se ve Vídni poprvé dověděli o tom, že Napoleon s hrstkou vojáků tajně opustil Elbu. Téhož dne večer se setkal Metternich s Talleyrandem a dal mu přečíst depeši janovského generálního konzula. Následoval krátký dialog:

Talleyrand: „Víte, kam má Napoleon namířeno?“

Metternich: „Zpráva se o tom nezmiňuje.“

Talleyrand: „Přistane někde na italském pobřeží nebo se vydá do Švýcarska.“

Metternich: „Ne. Zamíří přímo do Paříže.“

Napoleon se skutečně se svou malou jednotkou vylodil v zálivu Saint-Juan v jižní Francii a začal pochodovat na Paříž. Téměř přes noc vydupal ze země novou armádu, když k němu přeběhli vojáci bourbonské armády vyslaní k jeho zničení. Tito jeho bývalí spolubojovníci, převlečení nyní do uniforem nového režimu, neváhali a houfně přecházeli k svému bývalému císaři. Ten téměř bez jediného výstřelu vstoupil triumfálně do Paříže a smetl neoblíbený královský

režim Ludvíka XVIII. Sám Ludvík se svými stoupenci hledal spásu v útěku do nové emigrace.

Napoleonův návrat vyvolal ve Vídni ohromení, ale kongresová jednání nenarušil. Spojence, kteří se potýkali ve vzájemných sporech, okamžitě sblížil a přiměl je k urychlenému závěru jednání. Car Alexandr psal v těch dnech do Petrohradu své matce, carevně vdově Marii Fjodorovně: „Kongres trval příliš dlouho, ale měl tu výhodu, že jsme byli všichni pohromadě, když dorazila ta ohromující zpráva, takže v důsledku toho mohla být učiněna společně všechna opatření. Ta událost přinesla ještě druhou výhodu, že totiž kongres bude rychle ukončen.“ Závěrečný dokument byl 9. června 1815 urychleně dokončen a podepsán osmi hlavními účastníky kongresu. Dokument stvrdili svým podpisem vedle zástupců pěti velmocí ještě Španělsko, Portugalsko a Švédsko, tedy všichni, kdo se vojensky podíleli na Napoleonově porážce. Ostatní delegáti přijali jeho závěry za své, aniž jej signovali. Od té chvíle se stal základním kamenem konzervativně pojaté rovnováhy sil a mírového uspořádání poměrů na kontinentu pro celou příští generaci.

Prosadila se zásada legitimismu a život se měl podle možnosti vrátit do ustálených kolejí. Jestliže si někteří stoupenci starého režimu představovali návrat do poměrů z roku 1789 – a mezi malými evropskými vladaři a vysokou církevní hierarchií jich bylo hodně – měli být zklamáni. Nebylo to totiž ani v zájmu vítězných mocností. Ty jednaly velmi pragmaticky a dobře si uvědomovaly novou realitu. Staré předrevoluční pořádky již nebylo možné obnovit, protože společenské a politické poměry se za poslední čtvrtstoletí změnily. Evropská společnost prošla výraznými změnami a v mnoha zemích se z poddaných stali sebevědomí občané. To si dobře uvědomovali kongresoví diplomaté, když hledali východisko v řadě kompromisních řešení. Nebyl zde konečně ani zájem na obnovení původních státních hranic z roku 1789, protože rozhodující mocnosti si během dlouhých válek přivlastnily četná území. To byl případ Polska, které roku 1795 zaniklo, když se o zbytky jeho území podělily Rusko, Prusko a Rakousko. Ze tří stovek suverénních území někdejší Svaté říše římské zbylo na konci válek všeho všudy 38 a 4 říšská svobodná města – a ta vytvořila vyšší celek v podobě Německého spolku (*Deutscher Bund*),

ve kterém se při zachování veškeré suverenity německých států měly řešit společně základní problémy teritoria. Na území Itálie zanikly dvě staré obchodní republiky – benátská a janovská – a staly se kořistí svých silnějších sousedů. Benátsko tak spolu s Lombardií připadlo Rakousku, Janov byl připojen k sardinsko-piemontskému království, kam se vrátila vládnoucí savojská dynastie. V původním rozsahu byl obnoven papežský stát a do Neapolského království se měla vrátit dynastie tamější vedlejší linie Bourbonů. Na trůn ve Španělsku dosedl po vyhnání Francouzů král Ferdinand VII. z dynastie španělských Bourbonů, až dosud vězněný ve Francii. V roce 1808 dobylo carské Rusko na Švédsku území Finska, které pak zůstalo součástí ruské říše až do časů Říjnové revoluce. Švédové za to získali na kongresu náhradou Norsko, o něž přišli Dánové, kteří byli jako spojenci Francie počítáni k poraženým. Rusko se krom toho, jak víme, zvětšilo ještě o další kus Polska včetně města Varšavy, který mu museli odstoupit Prusové. Byli za to odměněni rozsáhlými územími na západě Německa a třetinou území saského království. Sasko tak bylo potrestáno za to, že zůstalo příliš dlouho spojencem francouzského císaře. Někdejší rakouské Nizozemí, tedy území dnešní Belgie, bylo z rozhodnutí kongresu spojeno s nedávným Královstvím holandským, zřízeným pro Napoleonova bratra Ludvíka, v sjednocené Království nizozemské pod vládou oranžské dynastie. Velká Británie se spokojila s tím, že se již dříve zmocnila v zámoří několika francouzských kolonií. V Evropě podržela Maltu a Jónské ostrovy a jako opěrný bod v Severním moři získala ostrov Helgoland. Jak vidět, bylo na kongresu dost důvodů, proč se nevracet k hranicím z roku 1789 jako prvnímu roku Francouzské revoluce.

Momentálně ale bylo prvořadým úkolem spojenců zúčtovat s nezdolným Napoleonem, který se opovážil zkrřížit jejich plány. Ten mezitím obnovil císařství a usadil se opět v pařížském paláci Tuileries, jež v kvapu opustil Ludvík XVIII. Staronový francouzský císař okamžitě vysílal na všechny strany mírové nabídky a nešetřil ujištěními o svých nejlepších úmyslech, jen aby odvrátil nebezpečí nové války a získal uznání své obnovené vlády. V opuštěné pracovně Ludvíka XVIII. našel text tajné protiruské smlouvy z 3. ledna 1815. Neváhal a poslal jej caru Alexandrovi v naději, že vnese rozkol mezi spojence. Spojenci ale

nezaváhali ani na chvíli a s uzurpátorem odmítli vyjednávat. Rychle byla vyhlášena mobilizace spojeneckých armád, aby znovu pokořily „korsického netvora“. Dřívější rozpory v řadách spojenců byly zapomenuty. V okamžiku nebezpečí se sjednotili a nic je nemohlo zvikat v odhodlání skoncovat jednou provždy s Napoleonovým režimem.

Napoleon přešel do protiofenzívy ve snaze předběhnout své protivníky dříve, než budou schopni nasadit do boje všechny síly. Doslova vydupal ze země novou armádu a vstoupil s ní na území Belgie. Tady se střetl s britsko-nizozemskou armádou pod velením maršála Wellingtona a pruskou armádou maršála Blüchera. Dne 18. června 1815 skončilo Napoleonovo poslední velké dobrodružství jeho porážkou na pláních u Waterloo. Padlo jeho „Stodenní císařství“ a bitva u Waterloo, svedená před branami Bruselu, se stala poslední krvavou tečkou napoleonských válek. Poražený Napoleon byl zajat a dopraven do nuceného exilu na Ostrov svaté Heleny uprostřed Atlantického

Král Ludvík XVIII. (1755–1824) uprostřed své bourbonské rodiny.

oceánu, odkud se již nevrátil. Na francouzský trůn opět dosedl Bourbon Ludvík XVIII.

Francii byl po nové porážce vnucen druhý pařížský mír podepsaný odpoledne 20. září 1815. Obsahoval celkem 121 článků, které představovaly pro Francii těžké břemeno. Důsledky míru byly pro francouzské království mnohem těžší než závěry prvního pařížského míru z května předchozího roku. Všechno, čeho pro svou zemi dosáhl kníže Talleyrand na Vídeňském kongresu, bylo ztraceno.

Francie byla nyní vyloučena z koncertu velmocí a přinucena platit vysoké válečné odškodné 800 milionů franků vítězům. Byla vtěsnána téměř beze zbytku do předrevolučních hranic a navíc musela strpět na svém území po dobu pěti let 150 tisíc spojeneckých vojáků. Jestliže po první Napoleonově porážce opustila spojenecká vojska Francii do dvou měsíců, po nové porážce zde měla setrvat celé pětiletí. Velení těchto okupačních vojsk bylo svěřeno vítězi od Waterloo, „železnému vévodovi“ maršálu Wellingtonovi. Jestliže první pařížský mír z roku 1814 označil za hlavního viníka všeho neštěstí Napoleona Bonaparta, nyní byl za spoluviníka označen celý francouzský národ a měl za to pykat.

Jak posuzovat výsledky Vídeňského kongresu dnes, tedy s odstupem 200 let? Jeho výsledky lze hodnotit různě a mnozí historikové se v názoru na něj rozcházejí. Pozorován v širokých souvislostech jeví se kongres jako Janusova hlava o dvou tvářích. Na jedné straně přinesl celkovou úlevu po letech válek a přišel se střízlivým řešením mezinárodní situace. Ta příznivá tvář ukazuje pozitivní stránku nového uspořádání jako obnovení pevného světového řádu. Je nesporné, že z kongresu vzešel systém, který zajistil Evropě více než tři desetiletí bez velkých válečných konfliktů. Ale je tu i druhá tvář: systém vytvořený ve Vídni měl přetrvat řadu let za předpokladu, že bude zachován konzervativně pojatý mír a potlačena liberální opozice. Nastolený řád měl být zakonzervován na řadu let. Pokud někde vznikla ohniska vzpoury nebo revoluce, musela být na základě kolektivního souhlasu velmocí rychle lokalizována a likvidována dříve než se rozroste v mezinárodní problém. A zde je tedy třeba vidět i druhou stranu mince. Pozitivní pohled na systém vzešlý z Vídně je zpochybněn v okamžiku, kdy zjistíme, že se prosazoval za cenu potlačení většiny

občanských svobod. Vynikaly v tom absolutistické státy v čele s Ruskem, Rakouskem a Pruskem. Ve Francii, v několika jihoněmeckých státech a zejména ve Velké Británii byly poměry liberálnější, třebaže i zde sílila represivní opatření tamějších vlád. Většina vlád na kontinentu se opírala proti rostoucí opozici stále více o policejní režimy. S pomocí policejního aparátu a za cenu represí proti silícímu liberalismu, nacionalismu a politickému radikalismu měl být za každou cenu udržen status quo. Mír a mezinárodní harmonie měly být zachovány za cenu kolektivní kontroly společenských pohybů ze strany velmocí a pomocí násilných prostředků. Policejní represe a vojenské intervence proti vzpourám buřičů byly na denním pořádku. Zastavit společenský vývoj však nebylo možné, a tak se systém vytvořený ve Vídni a spojovaný nejčastěji se jménem rakouského ministra a pozdějšího státního kancléře Metternicha během let dostával do krize, která nutně špěla k revoluci. Ale zatím se představitelé velmocí vyhřívali na slunci svých úspěchů a vychutnávali své definitivní vítězství nad Napoleonem. Do budoucna se hodlali scházet čas od času na diplomatických kongresech, které by byly menší obdobou toho vídeňského a v jeho duchu se zabývat vyvstalými problémy ad hoc. S návrhem těchto setkání „vysokých smluvních stran“ přišel lord Castlereagh. Ostatními partnery byl jeho plán přijat.

Talleyrand na scéně

V pátek 30. září 1814 po poledni zasedli zmocněnci „velké Čtyřky“ velmocí v Metternichově kabinetu v státním kancelářství na náměstí Ballhausplatz, vzdáleném jen několik desítek kroků od vídeňského dvorního hradu. Lord Castlereagh, hrabě Nesselrode, kníže Metternich a kníže Hardenberg, provázený baronem Wilhelmem von Humboldt, se sešli, aby projednali protokol shrnující zásady, podle nichž se bude počínající kongres řídit. Humboldtova přítomnost při podobných poradách se stane pravidlem, protože pruský kancléř Hardenberg trpěl silnou nedoslýchavostí a Humboldt mu sloužil jako prostředník. Zapisovatelem byl generální sekretář von Gentz.

Zástupci Čtyřky byli přesvědčeni, že uspořádání na kontinentu proběhne rychle. Věřili, že Francie bude odkázána do role pouhého pozorovatele a že ostatní státy budou pouze ratifikovat podklady připravené velmocemi. Na tom se celkově shodli jejich zástupci na předchozí poradě. Nikdo z nich netušil, že by se věci mohly vyvinout jinak.

Na návrh ministrů Metternicha a Nesselroda byl tentokrát poprvé přizván i francouzský zástupce Charles-Maurice de Talleyrand. Mělo to být přátelské gesto s ohledem na jejich dřívější společenské styky. Okolo druhé hodiny ohlásil jeho příchod lokaj. Kníže Talleyrand se dostavil a spolu s ním přišel i španělský reprezentant markýz Pedro de Labrador. Francouzský diplomat vstoupil. Jeho napudrovaná paruka a bledá tvář pokrytá líčidlem vyvolávala dojem masky. Kráčel ztěžka opíraje se o hůl, usedl stranou od ostatních a mlčky naslouchal debatě. Avšak jen do chvíle, kdy z úst jednoho z přítomných zástupců velmocí zazněl výraz „spojenecké mocnosti“. Tehdy Talleyrand zbystril pozornost a vstoupil do hovoru: „Asi jsem špatně rozuměl. Spojenci? Proti komu? Snad ne proti Napoleonovi, který je na Elbě? Přece ne proti Francii, když byl uzavřen Pařížský mír? Snad ne proti francouzskému králi, který je garantem tohoto míru? Pánové, mluvmе otevřeně. Pokud by měly ještě existovat spojenecké

mocnosti, pak jsem tu zbytečný.“ Nastalého ohromení přítomných diplomatů využil a rázem obrátil situaci poraženého v rovnocenného partnera. Vzápětí pokračoval z pozic síly: „Ostatně, kdybych zde nebyl, jistě bych vám chyběl. Jsem asi jediný, který nic nežádá... Úcta a uznání to je to jediné, co chci pro Francii. Opakuji, nechci nic a

*Kníže Charles Maurice de Talleyrand,
zástupce Francie na kongresu (1754–1838).*

přináším vám neskonale mnoho.“

Dostalo se mu vysvětlení, že slovo „spojenci“ je užito v protokolu pro stručnost a zjednodušení textu. „Stručnost nesmí být použita na úkor přesnosti,“ opáčil Talleyrand. Bez velkých okolků prohlásil, že neuzná žádnou dohodu, která by byla sjednána ode dne podpisu

Pařížského míru do oficiálního zahájení Vídeňského kongresu. To vše pronášel starý diplomat s roztomilým úsměvem a povýšenou laskavostí, aniž vybočil z rámce etikety. Zdůraznil, že Pařížský mír stanovil, že ve Vídni půjde o „všeobecný kongres“, takže musejí tak či onak přijít ke slovu a spolurozhodovat všechny pozvané státy. V tom mu hlasitě sekundoval markýz de Labrador z pozic jednoho ze signatářů Pařížského míru a požadoval, aby se Francie na kongresu stala garantem malých a středně velkých států. Sám Talleyrand k tomu poznamenal: „To, co je v zájmu malých států, je i v zájmu Francie.“ V tomto duchu také prosadil, že zbývající tři signatáři prvního pařížského míru – Španělsko, Švédsko a Portugalsko, zaujali na kongresu silnější pozici v práci komisí.

Večer toho dne si Friedrich von Gentz do svého deníku lakonicky zapsal: „Ministerská konference zprvu v pěti a pak s Talleyrandem a Labradorem. Zuřivá intervence těch dvou osob překazila a roztrhala naše plány. Protestovali proti postupu, na kterém jsme se shodli a spustili na nás dvouhodinovou palbu – byla to scéna, na kterou nikdy nezapomenu.“ Naděje, že kongres proběhne bez velkých problémů, vzala hned zpočátku za své. Od toho dne se Talleyrand prosadil coby představitel Francie jako páté velmoci. Ze Čtyřky se stala Pětka.

Kníže Talleyrand již tehdy postřehl, že mezi reprezentanty Čtyřky vzklíčily nejasnosti a rozpory v otázce teritoriálního rozdělení kontinentu a rozhodl se toho využít. Když car Alexandr I. vystoupil radikálně s požadavkem ovládnout celé Polsko a podpořil jej v tom i pruský král, narazil na odpor rakouské a britské delegace, které v tom viděly flagrantní narušení rovnováhy sil. Když se Prusové navíc domáhali anexe celého území saského království, vyhranila se fronta uvnitř Čtyřky. Talleyrand mohl zatím zůstat v pozadí a čekat až věci uzrají.

Ani vláda Ludvíka XVIII. si nepřála, aby se Rusko s Pruskem zvětšily na úkor ostatních. Bylo proto v zájmu Francie krotit zejména ruský apetit, který směřoval k nerovnováze na kontinentu a tím k ohrožení evropské bezpečnosti. Pruská expanze zase hrozila narušit poměry v Německu. Talleyrand v tom směru nepotřeboval zvláštní instrukce a jednal potají s Metternichem a Castlereaghem.

O nebezpečnosti ruské politiky jej poučil sám car Alexandr, který zcela v ruských tradicích považoval dobyté území za součást Ruska.

Ve svých pamětech popsal Talleyrand rozhovor, který vedl o polské otázce s carem: „Ponechám si to, co jsem obsadil,“ řekl car. „Vaše Veličenstvo může podržet jen to, co mu právem náleží.“ „Jednám ve srozumění s velmocemi.“ „Nevím, jestli Vaše Veličenstvo k těmto mocnostem počítá Francii.“ „Ano, ovšem. Ale jestli si nepřejete, aby každý sledoval své zájmy, o co jde Vám?“ „Já stavím právo nad zájmy.“ „Zájmy Evropy, to je právo.“ „Tato řeč, sire, není Vaší vlastní, nehodí se k Vám, a Vaše srdce ji jistě neschvaluje.“

Carova neústupnost přivedla francouzského diplomata k Metternichovi, s nímž našel společnou řeč. Snadno byl získán i Robert Castlereagh, jemuž ležela na srdci zásada rovnováhy sil, a tak jejich společné přesvědčení vedlo k tajné spojenecké smlouvě z 3. ledna 1815. Protože nezůstala tak docela utajena, přece jen přiměla protihráče k ústupnosti.

Nebyl by to ovšem známý intrikán Talleyrand, kdyby jednal jen v zájmu Francie a nesledoval při tom i osobní výhody. Byl si kvůli své minulosti vědom svého nepevného postavení v novém bourbonském režimu a neopomenul v korespondenci s Ludvíkem XVIII. řádně zveličt své diplomatické zásluhy. Krom toho, věren svým zvyklostem z dřívějšíka, přijímal velkolepé finanční dary od těch, kteří od něj očekávali protislužbu. Saský král Fridrich August, stále držený v berlínském zajetí, mu poukázal částku šesti milionů franků. Neapolský král Ferdinand IV., stále nejistý, jestli se skutečně vrátí na svůj trůn v městě pod Vesuvem, mu poslal tři miliony a 700 tisíc franků. Zatím seděl na jeho trůně Joachim Murat, neapolský král z Napoleonovy milosti, který rychle hledal spásu ve spojení s Rakušany. I on přispěl do Talleyrandovy osobní pokladny darem 800 tisíc franků. Menší částky proudily do knížecí kapsy od dalších dvořanů, politiků a diplomatů. V tom zůstal Charles-Maurice de Talleyrand tím, čím býval za časů, kdy sloužil revoluční republice i Napoleonovi. Nákladný život grand-seigneura, život v luxusu si žádal svoje. Tento hedonista, milovník žen a dobrého jídla, zábavný společník a mistr bonmotů byl k tomu způsobu života předurčen již svým urozeným původem.

Rod hrabat a knížat z Talleyrand-Périgordu byl jedním z nejurozenějších ve Francii. Jeho počátky spadají do dob Karla Velikého a jeho členové byli úzce spřízněni s dalšími slavnými rodinami ve Francii a ve Španělsku. V průběhu tisíce let zasáhli mnohokrát do francouzských dějin jako politici, vojáci, vysocí duchovní i jako loupeživí rytíři a spiklenci. Ze všech nejvíce na sebe upozornil právě Charles-Maurice de Talleyrand z hraběcí linie rodu, který vstoupil do dějin jako obojetný politik a diplomat, jenž sloužil všem režimům, které se během jeho dlouhého života vystřídaly na politické scéně Francie.

Narodil se 2. února 1754 v Paříži jako druhorozený syn hraběte Charlese-Daniela de Périgord a jeho ženy Victorie-Eleonory. Protože rodina nepatřila k těm bohatým, nemohl novorozenec do budoucna počítat s dobrým zaopatřením ani s velkým dědictvím. Navíc od narození nepoznal lásku svých rodičů, kteří jej odložili a jeho výchovu přenechali chůvě. Ta s dítětem bydlela v malém bytě na předměstí Paříže, zatímco rodina žila veselým životem v paláci uprostřed elegantní čtvrti Saint-Germain. Kvůli nepozornosti ošetřovatelky spadl několikaměsíční Charles-Maurice z komody a zlomil si pravou nohu. Následky si nesl celý život. Končetina špatně srostla a z chlapce se stal mrzák. Belhal se ztěžka a chodit mohl jen o holi. Někteří jeho životopisci vyvozují z tělesného postižení vady Talleyrandova charakteru.

Služba ve vojsku při jeho postižení nepadala v úvahu, a tak byl mladý Talleyrand určen ke kariéře duchovního. V šestnácti letech vstoupil do kněžského semináře při pařížském chrámu Saint-Sulpice a o čtyři roky později přijal nižší svěcení. Svá studia ukončil obhajobou doktorské práce z oboru theologie na Sorbonně. Po vysvěcení na kněze roku 1779 v Remeši se stal generálním vikářem tamější diecéze. Díky aristokratickému původu mu byla cesta k další kariéře ve službě církvi otevřena. V 34 letech byl pomazán na biskupa v burgundském Autunu. Církevní hodnost mu zajistila hmotné zaopatření a víc si ani nepřál. Církev mu nepřirostla k srdci a zlí jazykové tvrdili, že se nikdy nenaučil řádně odsloužit mši. Přivykl rychle luxusnímu životu, rád se oddával hazardu a vyhledával společnost žen.

Výbuchu Francouzské revoluce v létě 1789 předcházelo svolání generálních stavů králem Ludvíkem XVI. do Versailles. Tady

nacházíme mezi zástupci duchovenstva také biskupa z Autunu. Po roztržce, během níž se zástupci třetího stavu oddělili od duchovenstva a šlechty a prohlásili se za jediné reprezentanty francouzského národa, se Talleyrand jako jeden z mála členů svého stavu přidal na stranu vzbouřenců. Veden neomylným politickým instinktem zvolil cestu revoluce, ve které viděl perspektivu budoucího vývoje Francie a pro sebe uplatnění ve vysoké politice. Již tehdy si vysloužil pověst politického oportunisty, který se naučil měnit politické zásady jako košile. Ve funkci člena Ústavodárného národního shromáždění se energicky zapojil do jeho činnosti. Svůj rozchod s katolickým klérem dovršil, když přišel s návrhem, aby byl konfiskován církevní majetek a z jeho výnosů uhrazen enormní státní dluh. Roku 1791 složil jménem duchovenstva přísahu na ústavu a podřídil je tak státu. Krátce poté se vzdal svého biskupského úřadu a svlékl sutanu. Papež jej za proticírkevní činnost exkomunikoval.

V době, kdy se revoluce radikalizovala a spěla do období teroru, opustil Talleyrand prozíravě Francii. Opatřil si oficiální pověření pro cestu do Anglie a mohl legálně vycestovat. V čase, kdy byl v Paříži souzen a popraven Ludvík XVI. či padaly hlavy samotných vůdců revoluce za jakobínského teroru, se nacházel v bezpečí a čekal na chvíli, kdy se události obrátí k lepšímu. Když Anglie vstoupila do války s Francií, byl Talleyrand pod tlakem rojalistických emigrantů z Anglie vypovězen. Opustil Londýn a uchýlil se na čas do Spojených států. Neulpělo na něm proto potupné znamení kontrarevolučního emigranta a po uklidnění poměrů se mohl v roce 1796 vrátit do vlasti.

V Paříži byla u moci vláda pětičlenného Direktorია, které se obtížně vyrovnávalo s vnitropolitickými poměry, jež nastaly po pádu jakobínské diktatury. Nacházelo se ve vratké situaci, kdy bylo ohrožováno vzpourami a spiknutími, jež připravovali poražení jakobíni zleva a současně početní rojalisté zprava. V zemi se rozmohly špinavé obchody, všude vládla korupce. Do této vlády byl Talleyrand roku 1797 po přímlově několika vlivných osobností jmenován ministrem zahraničí. Včas si uvědomil, že Direktorium ztrácí půdu pod nohama a spěje k neblahému konci. Nálada většiny Francouzů se obracela proti direktorům a stále častěji se ozývalo volání po vládě pevné ruky. Ve snaze nebýt s nepopulárním Direktoriem spojován, podal

Talleyrand roku 1799 demisi a stal se jedním z těch, kdo připravili převrat z 18. brumairu, tedy z 9. října 1799, jenž vynesl k moci generála Bonaparta. Direktorium bylo svrženo a vlády se chopil Napoleon Bonaparte jako první konzul republiky s téměř neomezenými pravomocemi. Talleyranda jmenoval ministrem zahraničí. Nalezl v něm politika a diplomata, který od této chvíle po osm let spoluvytvářel zahraniční politiku Francie. Svěřoval mu většinu zahraničních misí, a tak se Talleyrand stal postupně druhým nejmocnějším mužem ve státě. Právě on propagoval myšlenku na zřízení Napoleonova císařství a připravoval pro to půdu na diplomatickém poli.

První konzul mezitím upevnil své mezinárodní postavení. Porazil vojska nové protifrancouzské koalice, uzavřel roku 1801 mír s císařem Františkem II. v Lunéville a o rok později v Amiensu s Anglií. Tehdy zavládl nad celým kontinentem mír a Talleyrand byl přesvědčen, že Francie získala víc, než mohla očekávat. Její budoucnost spatřoval v mírovém vývoji. Napoleon Bonaparte naproti tomu sázel na armádu jako prostředek mocenské expanze. V tom se začaly názory obou mužů rozcházet.

Talleyrand přesto zůstával loajální a podporoval plány na obnovu monarchie. Pětileté období konzulátu ve Francii se tak vlastně jeví jako etapa přechodu od republiky k císařství. Již v roce 1802 si nechal Bonaparte prodloužit svůj úřad na doživotí a začal se podepisovat jen svým křestním jménem jako „Napoleon“. Tím dal dost jasně najevo, kam směřují jeho plány.

Za dané situace zbývalo vytvořit ve Francii klima pro přijetí nové vládní formy. Tehdy bylo nutné upokojit hlavně Napoleonovo nejbližší okolí, ve své většině spjaté s revolucí a republikou. Znamenalo to učinit přítrž obavám, že by se první konzul ve svých mocenských ambicích mohl sblížit s evropskými dvory a nakonec se samotnými Bourbony. Talleyrand se stal iniciátorem intriky, která jednou provždy zabránila podobnému sblížení a vykopala hluboký příkop mezi Napoleonem a představiteli starého režimu.

Napoleon Bonaparte byl od svého nástupu k moci v neustálém ohrožení života. Proti jeho osobě bylo organizováno několik pokusů o atentát a byla odhalena řada rojalistických spiknutí, která mu usilovala o život. Talleyrand a několik zasvěcených lidí, mezi nimi

policejní ministr Joseph Fouché, přesvědčili prvního konzula, že se nitky spiknutí sbíhají v rukou mladého prince z rodu Bourbonů, který žil v emigraci v Německu, v městě Ettenheim na území bádenského vévodství. Tento princ, vévoda Louis Antoine d'Engbien, syn vévody de Condé, pocházel z blízkého příbuzenstva francouzské královské rodiny a žil celkem pokojně se svou milenkou, aniž se příliš angažoval v politice. Přesto se podařilo prvního konzula přesvědčit o tom, že z této strany přichází hrozba. Intrika vyšla a Napoleon se rozhodl proti mladému vévodovi zakročit.

V noci ze 14. na 15. března 1804 překročila skupina 200 ozbrojených jezdců Rýn a pronikla do Ettenheimu, nepříteli vzdálenému od francouzsko-bádenské hranice. Zmocnila se nic netušícího vévody a odvěkla jej do Francie. Dne 20. března byl vévoda z Napoleonova příkazu postaven před válečný soud, obviněn z nepřátelských akcí proti Francii a v rychlém procesu odsouzen k trestu smrti. Rozsudek byl ještě té noci vykonán. Vévoda byl zastřelen v příkopu pevnosti Vincennes nedaleko Paříže.

Reakce evropských dvorů na tuto událost na sebe nedala dlouho čekat. Zděšení bylo všeobecné a protesty přicházely z mnoha stran. Nejbouřlivěji reagovaly vlády, které byly nejdále od Paříže. Ruský car dokonce přerušil diplomatické styky s Francií. Napoleon byl ohlasem události zaskočen a pozdě si uvědomil její důsledky. Povolal k sobě Talleyranda a rozhořčeně proti němu vyjel: „Cožpak to byl zločin?“ Ministr zahraničí řekl cynicky: „Bylo to horší než zločin. Byla to chyba.“

Přes dodatečné pochybnosti vzal Napoleon odpovědnost za smrt vévody d'Engbien zcela na sebe. I po letech jako zajatec na Ostrově sv. Heleny napsal: „Dal jsem zatknout a zastřelit vévodu d'Engbien, protože to bylo nutné pro bezpečnost a prospěch francouzského národa...“

Císařství bylo ve Francii vyhlášeno 18. května 1804 a 2. prosince byl Napoleon korunován s velkou pompou v pařížském chrámu Notre-Dame. Ministr Talleyrand dále sloužil císaři jako předtím prvnímu konzulovi. Po bitvě u Slavkova roku 1805 uzavřel mír v Bratislavě, hrál významnou roli při ustavení Rýnského spolku roku 1806 a v červenci 1807 dojednal mír s ruským carem v Tylži. Sklízел vysoké pocty a bohatl. Byl jmenován nejvyšším komořím císařství, knížetem

z Beneventa a vévodou. Svým politickým vlivem dosáhl velkého jmění, kdekdo si jej předcházal a platil. Talleyrand si dal své služby a důvěrné informace platit velmi draho. Jako typický dvořan předrevoluční éry, duchaplný, s jemným vkusem, výmluvný a galantní byl současně opatrný, bystrozraký, trpělivý jestřáb, nebezpečný svým pronikavým intelektem a darem předvídat události. Napoleon jeho služeb využíval, ale postupně k němu ztrácel důvěru. Talleyrand se snažil brzdit jeho dobytelské choutky a neskrýval svou nespokojenost s jeho nebezpečnými válečnými plány. Tušil, že takto spěje celá Napoleonova říše ke katastrofě. V srpnu 1807 dospěl jejich vzájemný rozpor tak daleko, že se kníže Talleyrand rozhodl opustit ministerstvo – údajně ze zdravotních důvodů. Pro Napoleona se sice stal neúnosným, ale současně ho nehodlal zcela propustit ze svého mocenského okruhu, protože v opozici by mu byl nebezpečný. Přestože přijal jeho demisi, vyzdobil jej vzápětí lesklým a nic neříkajícím titulem, „Vice-Grand-Electeur“ a udržel jej tak u dvora. S titulem se poжил vysoký půlmilionový plat, což propuštěný ministr jistě uvítal. Kníže tedy neztratil zcela vliv na chod státních záležitostí a byl nadále přítomen řadě důležitých jednání. Ale vnitřně se s Napoleonem rozešel.

V září a říjnu 1808 svolal Napoleon do Erfurtu schůzku německých panovníků v roli poslušných francouzských vazalů, kam se dostavil i ruský car Alexandr I. Tady bylo obnoveno rusko-francouzské spojení z Tylže. Do Erfurtu přijel i Talleyrand a sešel se zde několikrát s carem. Nabídl mu své služby a od té chvíle Napoleona soustavně zrazoval. Připravoval si tak zázemí pro dobu, až císař padne.

Jeho velká chvíle přišla opět na jaře 1814, kdy se Paříž dostala do rukou spojených armád protifrancouzské koalice. Tehdy slavil starý diplomat návrat do politiky, stal se mluvčím senátu, který sesadil Napoleona a chopil se vyjednávání s vítězi. Získal důvěru cara Alexandra, jehož ubytoval ve svém paláci na rohu ulice Saint-Florentin a rue de Rivoli a přesvědčil jej, že jediným řešením za nastalé situace je návrat Bourbona Ludvíka XVIII. na uprázdněný francouzský trůn. Jménem krále Ludvíka signoval v květnu 1814 první pařížský mír, byl jmenován premiérem a současně ministrem zahraničí nové vlády. Byl to on, kdo krále Ludvíka přesvědčil, že v zájmu celonárodního usmíření je nutné dát Francii přinejmenším umírněnou ústavu a

proměnit ji v konstituční monarchii. Pro konstituci získal ruského cara i Metternicha. Pak už jej jen čekala cesta na kongres do Vídně. Přijel tam v pátek 23. září večer a ubytoval se v paláci rodiny Kouniců, kde jej již čekali členové jeho nepočetné delegace. Rychle se zorientoval v nové situaci a navázal či obnovil kontakty k přítomné vysoké aristokracii. Zatímco kongres tančil, trávil francouzský ministr volný čas většinou u hracího stolku při partii whistu.

Po zvládnutí krize kolem Polska a Saska se Talleyrand zapojil do dalších sporných bodů jednacího programu. V zájmu Bourbonů se vyslovil proti setrvání krále Joachima Murata na neapolském trůnu, asistoval při vzniku Německého spolku a podílel se na teritoriálním uspořádání švýcarských kantonů a stanovení hranic švýcarské konfederace, které byla zaručena mezinárodní neutralita, podpořil nároky švédské delegace v osmě signatářů Pařížské smlouvy. Neúspěšný byl ve věci, kterou členové Čtyřky pokládali za svůj hlavní cíl. Tou byla snaha učinit Francii do budoucna neškodnou, a zbavit tak Evropu hrozby expanze z této strany. Tomu účelu měla sloužit na severu a severovýchodě Francie pruská bariéra v Porýní, kde Prusko vytvořilo silný nárazník, a vznik posíleného království holandského, které spojilo severní i jižní Nizozemsko do jednoho státního celku, tedy Holandsko s dnešní Belgií. Měl tak být vytvořen další polštář při francouzské hranici, jakýsi *cordon sanitaire*. Nebylo v silách francouzského zplnomocněnce postavit se proti Čtyřce velmocí a zabránit tomu.

Napoleonův návrat z Elby do Paříže a obnovení císařství obrátily na ruby veškeré aktivity delegátů na Vídeňském kongresu. Bylo třeba rychle jednat, ukončit kongres závěrečným aktem a zneškodnit korsického uzurpátora. Knížete Talleyranda zastihla tato událost zcela nepřipraveného. Zatím zůstával ve Vídni a vyčkával, jak se věci vyvinou. Ludvík XVIII., jeho nový pán, byl znovu na útěku do exilu a usadil se ve vlámském Gentu.

Bitva u Waterloo ukončila Napoleonovo „Stodenní císařství“ a umožnila králi Ludvíkovi jeho druhý návrat k moci, druhou Restauraci Bourbonů. Talleyrand spěchal vstříc svému pánovi. Zastihl krále Ludvíka 23. června při návratu do Francie nedaleko Bruselu, v Monsu. Král se zdál být zaskočen a přijetí bylo chladné. Řekl jen: „Kníže, Vy nás opouštíte? Pobyť v lázních Vám udělá dobře. Dejte

nám o sobě vědět.“ Nic víc. Talleyrand nevěřil svým uším. Měl to být pro něj signál, že se situace u královského dvora změnila? Protože Francie po porážce u Waterloo vřela, bylo jej zatím potřeba. Zůstával sice premiérem i ministrem zahraničí, ale jak dlouho? Dne 3. července se sešla královská rada cestou k Paříži v městě Roye. Talleyrand sondoval názory jejích členů a pokusil se prosadit návrh, aby byli ke spolupráci s novým režimem přizváni všichni Francouzi, tedy také bývalí členové revolučního Konventu, kteří v roce 1793 hlasovali pro smrt Ludvíka XVI. stejně jako aristokraté, kteří se vrátili z emigrace. Aby se král mohl vrátit do rozbouřené Paříže, musel být nastolen klid. Jeho zárukou byl bývalý jakobín a pozdější Napoleonův policejní ministr Joseph Fouché, který měl situaci v hlavním městě pod kontrolou. V novém Talleyrandově kabinetu, ustaveném 6. července proto zasedne opět jako ministr policie. Stane se chť nechtě Talleyrandovým dočasným spojencem. Oba pak přijdou složit hold králi Ludvíkovi, který zatím čekal před branami Paříže na svoje entrée do hlavního města. Básník Chateaubriand se stal svědkem té scény a popsal ji ve svých pamětech, které později vyjdou pod titulem *Paměti ze záhrobí*: „Dorazil jsem do Saint-Denis. V královském předpokoji, kam mě uvedli, jsem nepotkal nikoho. Sedl jsem si do kouta a čekal jsem. Vtom se otevrou dveře. Mlčky vstupuje neřest opírající se o paži zločinu. Pan de Talleyrand kráčí podepřen panem Fouché. Dábelské zjevení přechází pomalu kolem mne, vniká do králova kabinetu a mizí. Fouché přišel složit přísahu věrnosti svému panovníkovi. Oddaný, horlivý královrah klečící na kolenou vkládá své ruce, jež připravily o hlavu Ludvíka XVI., do rukou bratra krále-mučedníka. Biskup odpadlík je ručitelem přísahy...“

Opětovný návrat emigrantů přinesl vlnu zběsilé nenávisti proti starým i novým stoupcům Napoleona. Přicházeli v patách okupačních armád vítězné aliance a zaplavili Francii terorem. Docházelo k násilnostem a vraždám hlavně v jižních departementech. Pomstychtivost těchto „ultraroajalistů“ neznala mezí. Byli roajalističtější než sám král Ludvík. Jejich zuřivost se obracela především proti těm, kteří se za Stodenního císařství opět přidali pod Napoleonovy prapory. Trikoloru vystřídal bílý prapor Bourbonů. Násilí, které ultraroajalisté v zemi rozpoutali, získalo tak poprvé v historii označení

„bílý teror“. Francouzský příklad najde v budoucnosti dost následovníků, kteří shledají v bílém teroru účinný prostředek k vymítání ďábla revoluce.

Za této situace mohl Talleyrandův kabinet stěží obstát. Letitá nevávist rojalistů k někdejšímu biskupovi z Autunu a Napoleonovu ministru vystavila starého krále tlaku, jemuž nedokázal a ani nechtěl odolat. Dne 24. září 1815 jmenoval Ludvík XVIII. nový kabinet složený z rojalistů, v jehož čele stanul vévoda de Richelieu. Talleyrand se tak ocitl na vedlejší koleji a odešel do ústraní. Žil střídavě v Paříži a na svém venkovském zámku Valençay v příjemné společnosti krásné vévodkyně Doroty de Dino, mladší sestry ratibořické „paní kněžny“ Kateřiny Vilemíny Zaháňské. Ani v soukromí neztrácel ze zřetele politickou situaci a zůstal v kontaktu s vlivnými osobnostmi své doby. Jeho chvíle přijde po patnácti letech, kdy Červencová revoluce roku 1830 svrhne Bourbony. Talleyrand bude jedním z těch, kdo prosadí na francouzský trůn krále-měšťáka Ludvíka Filipa Orleánského. Starý diplomat dostane ještě jednou v životě příležitost vrátit se do vysoké politiky. Jako šestasedmdesátiletý byl jmenován francouzským vyslancem v Londýně a tehdy zazářil naposledy při jednáních o vyhlášení nezávislosti Belgie. Svým vlivem napomohl tomu, že prvním belgickým králem se stal princ Leopold Sasko-Koburský jako Leopold I.

Charles-Maurice Talleyrand-Périgord, kníže z Beneventa zemřel 17. května 1838 ve věku 84 let ve svém pařížském paláci v rue Saint-Florentin. Vykonavatelkou závěti a univerzální dědičkou obrovského jmění se stala vévodkyně Dorotea de Dino. Dorotea jako důvěrnice a intimní přítelkyně starého diplomata o něj pečovala do posledních dnů. Před smrtí se kníže stačil smířit s katolickou církví a zemřel zapatřen svátostí umírajících.

Odešel v něm muž, který se velkými písmeny zapsal do dějin diplomacie, člověk, který prošel bez úhony všemi režimy své doby. Stal se prototypem nemorálního politika a intrikána pohrdajícího lidmi. Říkalo se o něm, že právě proto opovrhuje lidmi, že hodně zkoumal sám sebe. Velké jmění, které nahromadil, dokázal také velkoryse utrácet. Získal je většinou nečistým způsobem. Přitom o sobě tvrdil,

že za všech okolností sloužil jen Francii. Ve skutečnosti sloužil jen sám sobě.

Svatá aliance

Mezinárodní situace po bitvě u Waterloo vyžadovala nové diplomatické řešení. V první řadě mělo být zabráněno opětovnému porušení míru ze strany Francie. Čtyři velmoci – Rakousko, Prusko, Velká Británie a Rusko – se opět staly garanty

Soudobá alegorie Svaté aliance.

evropské bezpečnosti. K tomu směřovala smlouva uzavřená mezi nimi 25. listopadu 1815, jež byla vlastně pokračováním protinapoleonské Chaumontské smlouvy z počátku roku 1814. Vznikla tak nová *čtyřaliance*, označovaná někdy také jako velmocenská tetrarchie, která si vzala za cíl znemožnit za všech okolností Bonapartově rodině návrat k moci a ochránit Francii před revolučními otřesy. Byla uzavřena s platností na příštích dvacet let. Kromě toho se zástupci velmocí shodli v tom, že budou konat podle potřeby pravidelná setkání – diplomatické kongresy, „aby se radili o svých zájmech a zvažovali opatření, která by v tom kterém období přispěla k podpoře klidu a blahobytu národů a k zachování míru v Evropě“. V tom směru panovala mezi nimi jednota, zůstal pouze problém, co je třeba považovat za ohrožení pořádku a kdy a do jaké míry jsou velmoci oprávněny zasáhnout silou. O tom měly rozhodovat zmíněné budoucí diplomatické kongresy.

Dříve než došlo k uzavření smlouvy o tetrarchii, přišel ruský car Alexandr I. s návrhem, který se jevil jako pokus zřídit nový mezinárodní pořádek, jenž by nebyl založen na tradiční diplomacii, ale na zásadách křesťanství. Od cara tak vyšla po bitvě u Waterloo myšlenka Svaté aliance, nového spolenectví evropských monarchů a jejich států vybudovaného v duchu pravého křesťanství. Panovníci si měli za všech okolností poskytovat pomoc a vzájemnou podporu podle „věčných zásad evangelia“, zvláště proti revolučním novotám ohrožujícím mezinárodní harmonii a obtížně nastolený mír. Car je vyzval, aby své vztahy založili „na nejvyšších pravdách, které učí Svaté náboženství našeho Spasitele a na zásadách Spravedlnosti, křesťanské Lásky a Míru“. Bylo jistě pozoruhodné, že se pravoslavný car dovolával křesťanské solidarity u luteránského Pruska, katolického Rakouska a anglikánské Británie. Vybídl je, aby se stali členy jednoho křesťanského národa. Šlo tedy o překonání náboženských bariér v zájmu bratrské spolupráce křesťanských vladařů. V carovi se probudily hluboké náboženské emoce, které přivodily jeho návrat k víře. Osvícenská výchova jeho mládí šla stranou a u cara převládly sklony ke křesťanské mystice. Car tak vnesl do politiky prvek mysticismu. Ovládla ho utopická vize univerzálního křesťanství, které bylo v jeho

představách jediné schopno vytvořit záruky konzervativně pojaté kolektivní bezpečnosti.

Ta myšlenka již dávno visela ve vzduchu a Alexandr se jí chopil v nové situaci, jež nastala po Napoleonově definitivním pádu. Mysticismu přál i duch doby, která se odvrátila od racionalismu. Velká část generace,

*François René de Chateaubriand,
francouzský básník a politik (1768–1848).*

kteřá prošla revolučními lety a horovala pro ideály osvícenství a revoluce se ocitla na suché pláni bezvěrectví a začala se poznenáhlu obracet ke křesťanství. Racionalismus a tím méně zesvětštěné náboženství svobody a kultu rozumu, s nímž přišla Francouzská revoluce, nemohly již mladou generaci uspokojit. V době, která přežila revoluci i Napoleona, dominovaly city. Mladí lidé hledali „náboženství srdce“ a našli je v křesťanské mystice a v příklonu k evangeliu. Bylo to probuzení nové religiozity, která se zrodila z touhy po ideálech poezie, krásy a citu.

V roce 1801 uzavřel první konzul Bonaparte konkordát s Římem a v jeho důsledku ožil ve Francii náboženský život. Byla obnovena

jednota církve, kterou rozštěpila revoluce, kostely byly vráceny svému účelu a po dlouhé odmlce směly zaznít hlasy zvonů zvoucích k bohoslužbě. V dubnu následujícího roku vydal básník François-René de Chateaubriand, aristokrat, katolík i volnomyšlenkář, své stěžejní dílo *Duch křesťanství aneb Krásy křesťanského náboženství*, jímž na tuto skutečnost reagoval. Návrat náboženství byl pro něj silným zážitkem, který jej inspiroval k napsání té knihy. Je to oslava všeobjímajícího křesťanství a staré katolické církve, ke které se ve své fantazii vracel jako k rodné zemi. Rozum a chladný intelekt podle něj nestačí, srdce má své důvody, jež rozum nezná, náboženství, křesťanská morálka a umění jsou podstatou lidského života. Svě nepominutelné místo v něm má podle Chateaubrianda síla duchovní tradice, jež umožňuje návrat do iracionálního světa. V křesťanství spatřoval především krásu. Věřil, že velká díla umění a kultury vznikala z hluboké víry jejich tvůrců. Byl to on, kdo upozornil na to, jak silný vliv na lidské smysly mají kostelní zvony, ten božský hlas, který po letech zazněl nad krajinou. Obdivuje monumentální nádheru gotických katedrál, působivý hlas gregoriánského chorálu, duchovní bohatství klášterů, stejně jako antické umění, jež do svého konceptu rovněž zahrnuje, protože kořeny křesťanství hledá v antice. Ideál ženské krásy mu ztělesňuje Venuše stejně jako Panna Marie. „Aby učinil křesťanství lahodným,“ napsal spisovatel Pierre Lepape, „vynalezl Chateaubriand způsob psaní, kterému se bude říkat romantismus.“

Chateaubriandova kniha, zahrnující i autobiografickou novelu *René*, se setkala s nebývalým čtenářským ohlasem. Rozpoutala vlnu, která se přelila z Francie do ostatní Evropy a inspirovala mimo jiné i cara Alexandra. Chateaubriand se tak stal nechtě inspirátorem romantismu v literatuře, ale i ideologem Restaurace.

U cara Alexandra se dostavilo duchovní osvícení po požáru Moskvy a vyhnání francouzské armády „z posvátné půdy Ruska“. Uvěřil ve své božské poslání vítěze nad Napoleonem a mírotvorce Evropy. V té době se snažil najít oporu pro svou misi v bibli a pokusil se navázat kontakty s několika vizionáři a hlasateli evangelické obnovy. Největší vliv na utváření carových náboženských představ měla v době po bitvě u Waterloo náboženská fanatička baronka Krüdenerová. Tato obstarožní dáma, která již dříve ve svých kázáních a modlitbách

označovala cara Alexandra za spasitele Evropy, si k němu našla cestu v době, kdy znovu přitáhl v čele svých vojsk do Paříže. Paříž tehdy hostila vedle Alexandra i pruského krále Fridricha Viléma III. a rakouského císaře Františka I. Hned po příjezdu vyzval car Krüdenarovou, aby za ním přijela. Dne 10. září 1815 hodlal car uspořádat v Paříži velkou přehlídku ruských jednotek, jež měly defilovat před očima spojeneckých panovníků a jejich suity. Plán byl však vzápětí změněn a místo očekávané přehlídky dal Alexandr sloužit velkou mši v pravoslavném ritu, při níž asistovala madame Krüdenarová.

Baronka Barbora Juliána von Krüdenar nebyla náboženskou vizionářkou odjakživa. Narodila se 21. listopadu 1764 v Rize do rodiny významné livonské šlechtické rodiny von Wietinghoff. V osmnácti letech ji provdali za diplomata Burcharda barona von Krüdenar, o dvacet let staršího než ona. S ním poznala na cestách řadu zemí a zdomácněla ve vysokých kruzích evropské aristokracie. Finančně dobře zaopatřena žila světáckým životem. Svému manželovi se oddizila a našla si milence. Proslavila se i na literárním poli, když roku 1803 vydala autobiografický román *Valérie*, který se dočkal poměrně velkého čtenářského úspěchu. Kolem čtyřicítky nastal v jejím životě zvrat, když se vydala na cestu náboženského fanatismu. Traduje se, že její konverzi způsobila epizoda, ke které došlo v Rize. Z okna svého salonu uviděla na ulici jednoho ze známých mužů, jenž ji pozdravil a ve stejném okamžiku padl mrtev k zemi. Otřesena tímto zážitkem, dala se na pokání. Vrhla se se zápalem do náručí protestantského pietismu a navíc se dostala pod vliv jistého Friedricha Fontaina, evangelického faráře a jeho média Marie Kummerové. Vše zavánělo zdaleka šarlatánstvím. Fontain vystupoval jako náboženský vizionář a prostřednictvím Kummerové předpovídal, co se má stát. Byl to on, kdo zvěstoval obci svých stoupenců příchod prorokyně Krüdenarové a postaral se jí tak o publicitu. Prorokyně teď sama začala svolávat shromáždění, kde se její vyznavači, bohatí i chudí, oddávali modlitbám a ona jim kázala. Přicházelo jich stále víc a ona se proměnila ve vizionářku velkého stylu oslovující zástupy, které uvěřily v její božské poslání. V duchu této mise rozesílala na všechny strany evangelické dopisy, v nichž hlásala víru v nekonečnou sílu boží lásky a naději na odpuštění hříchů. V roce 1809 založila ve Württembersku

kolonii svých stoupců, kteří přicházeli v takovém množství, až byla württemberská vláda nucena zasáhnout. Krüdenerová tak skončila na čas ve vězení. Po propuštění byla přijata s otevřenou náručí v sousedním Bádensku a podařilo se jí dokonce získat na svou stranu Napoleonovu adoptivní dceru a královnu holandskou Hortenzii Beauharnaisovou. Slavila úspěchy v řadě německých měst od východopruského Královce přes Drážďany až po Karlsruhe. Velký ohlas našla i ve Švýcarsku, kde na její shromáždění přicházely hromadně dokonce malé děti. Její velká chvíle přišla po porážce Napoleonova ruského tažení. Tehdy se upnula na cara Alexandra a prohlásila se za poselkyni, jež má carovi zvěstovat poselství boží vůle. Od té chvíle byl pro ni ruský lid „svatým národem“ a car Alexandr „Božím vyvolencem, který jako svatý Jiří porazí Draka-Napoleona a obrodí svět“.

Neudiví proto, že Alexandr, naladěný na stejnou náboženskou vlnu, se cítil osloven a dopřál sluchu těmto vizím. V jejich hlasatelce našel zalíbení a nakonec ji pozval do svého dočasného pařížského sídla v Elysejském paláci. Tady se také zrodil text předběžného prohlášení, s nímž se Alexandr I. obrátil k spřáteleným panovníkům s výzvou k vytvoření Svaté aliance. Car je sepsal po poradě s Krüdenerovou a předložil je k podpisu pruskému králi a rakouskému císaři. Oba panovníci prohlášení přijali s rozpaky, neboť víc než politický dokument připomínalo náboženský traktát. Císař František prohlásil, že neví, jestli má být projednáván na zasedání ministerské rady nebo ve zpovědnici. S ohledem na cara jej ale nemohli pominout a museli se jím zabývat. Rakouský ministr zahraničí Metternich se neubráníl výsměchu na adresu ruského cara. Je to „nic, jen hlučné nic“, řekl o carovu projektu. Byl ale postaven před hotovou věc a musel se carovým návrhem zabývat, aby jej nepopudil. A byl to nakonec Metternich, kdo pochopil, že dokument může po menších úpravách sloužit jako ideový nástroj konzervativní politiky. Ironií osudu bylo, že Svatá aliance, spojovaná tak často s Metternichovým jménem, vznikla vlastně proti jeho vůli.

Dokument upravený Metternichovou rukou byl v Paříži slavnostně podepsán ruským carem, rakouským císařem a pruským králem 26. září 1815, čímž vstoupila Svatá aliance v život. Její text začíná preambulí:

„Ve jménu nejsvětější a nedělitelné svaté Trojice!

Jejich Veličenstva císař rakouský, král pruský a císař ruský došli k hlubokému přesvědčení, že v důsledku velkých událostí, kterými se Evropa vyznačovala v posledních třech letech a zvláště v důsledku náklonnosti, kterou božská Prozřetelnost prokázala státům, jejichž vlády v ni vložily svou důvěru a naději, nastala nutnost založit ve vzájemných vztazích své styky na bázi vznešené pravdy, kterou nám vnukl božský Spasitel věčným náboženstvím...“

Vlastní obsah dokumentu je vtělen do tří artikulů, jež proklamují hlavní zásady tohoto podivného spojenectví:

„1. Ve shodě se slovy Písma Svatého, které oslovuje všechen lid, budou tři monarchové uzavírající tuto smlouvu spojeni poutem pravého a nerozborného bratrství, budou se považovat za lidi stejné vlasti a budou si vzájemně vždy a všude poskytovat přízeň, podporu a pomoc, shlížejíce na své poddané a armády jako otcové na rodinu a budou je vést ve stejném duchu bratrství a to tak, že budou chránit náboženství, mír a spravedlnost.

2. V důsledku toho bude platit jediná hlavní zásada pro vlády i jejich poddané, totiž poskytovat si vzájemnou pomoc a na základě stálých sympatií si prokazovat náklonnost, kterou mají být prodchnuti a považovat se za údy jediného křesťanského národa, zatímco vladaři mají být považováni za pověřence Prozřetelnosti a vládnout třem větším křesťanské rodiny, totiž Rakousku, Prusku a Rusku, přičemž vyznávají, že křesťanský národ nemá jiného vladaře, než toho, jemuž jedinému patří moc ... totiž Boha, našeho božského Spasitele Ježíše Krista...

3. Všechny státy, které slavnostně vyznávají tyto svaté zásady a které uznají přítomnou smlouvu tak důležitou pro štěstí dlouho zkoušených národů ... budou ochotně a blahovlnně přijaty do této Svaté aliance.

26. září 1815 (14. září podle ruského kalendáře)

Podepsáni: František, Fridrich Vilém, Alexandr“

Propletenec slov a mystických frází prvních dvou artikulů ukazuje, že tři signatáři hledali a nacházeli záruku evropské bezpečnosti v morálních principech křesťanství. Ve skutečnosti se za formulacemi o vzájemné bratrské podpoře a pomoci skrýval jasný politický cíl. Nebyly v praxi ničím jiným než ideologickým klackem proti liberální či revoluční opozici, kdekoli by se objevila. Třetí artikul navíc nabízel ostatním evropským státům možnost k alianční smlouvě přistoupit.

Tak se stalo, že během krátké doby se pod tlakem tří velmocí volky nevolky přidaly Bavorsko, Francie, Neapolské království a postupně všechny další státy na kontinentu. Výjimku představovala jedinež Svatá stolice, která dokument odmítla jako kacířské dílo. Sám papež zašel tak daleko, že bez okolků nazval ruského cara pravoslavným schismatikem. Ostrovní velmoc – Velká Británie – rovněž nepřistoupila ke Svaté alianci a zůstala mimo rámec tohoto spojenectví. Castlereagh a Wellington označili dokument za ukázkou zmateného mysticismu, který nemá obdoby. Britská toryovská vláda nemohla k alianci přistoupit již s ohledem na parlamentní opozici liberálů a na domácí veřejné mínění, které vždy citlivě reagovalo na represivní opatření, vycházející od evropských absolutistických monarchů.

Nový mocenský systém z podzimu 1815 se nyní při zachování závěrů Vídeňského kongresu opíral o dvě mezinárodní smlouvy: o čtyřmocenskou smlouvu z 25. listopadu 1815 a ideologicky o Svatou alianci z 26. září téhož roku. Obě smlouvy se staly nástrojem nového diplomatického systému, který platil po celé příští desetiletí. Svatá aliance přitom nebyla mocenskou aliancí v pravém slova smyslu, ale spíš morálním apelem bez skutečné politické váhy a užívalo se jí hlavně ve verbálních projevech diplomatů. V dominantní postavu evropské diplomacie od Vídeňského kongresu vyrostl rakouský ministr zahraničí kníže Metternich, který se naučil v diplomatické praxi obou smluv šikovně využívat. „Metternichův systém“, o kterém se tak často hovoří, spočíval mimo jiné v obratném balancování a lavírování mezi oběma smlouvami. Základním principem Metternichovy politiky po roce 1815 bylo využívání obou smluv a úmyslné zatemňování rozdílů mezi nimi. V evropské diplomacii tohoto období využíval rakouský politik smlouvy z 26. září tehdy, byla-li nežádoucí účast Británie, a na čtyřmocenskou spojeneckou smlouvu z 25. listopadu se naopak odvolával, když potřeboval získat britskou podporu proti jiným mocnostem, zejména proti Rusku. V podstatě byl „systém Metternich“ programem vyvažování a lavírování mezi oběma aliančními smlouvami s cílem zachovat status quo z roku 1815 za každou cenu a všemi prostředky.

Posuzována s časovým odstupem se smlouva o Svaté alianci jeví především jako symbolický akt reakční politiky a ústupek ruskému carovi.

Na rozdíl od čtyřmocenské smlouvy neobsahovala žádné konkrétní závazky a bývá jí přisuzován větší význam, než ve skutečnosti měla.

Kočí Evropy

Rakousko, které utržilo od revoluční a napoleonské Francie mnoho porážek, po nichž následovaly ztráty území a těžké finanční válečné náhrady vítězům, kleslo po porážce u Wagramu roku 1809 na mocnost druhého řádu a ztratilo dokonce přístup k moři. Dostalo se do vleku Napoleonovy politiky, což mělo mimo jiné za následek vynucené spojenectví a také sňatek nejstarší dcery císaře Františka I. Marie Luisy s francouzským císařem a nakonec i povinnou vojenskou účast rakouského pomocného sboru roku 1812 na francouzském tažení do Ruska. Po Napoleonově ústupu z Ruska odpadali od něj jeho spojenci z donucení a postupně se vytvářela nová protifrancouzská koalice. Rakousko zatím váhalo a zachovávalo spojenectví s Napoleonem. Hrabě Klement Václav Lotar Metternich-Winneburg, povýšený roku 1813 do knížecího stavu a od roku 1809 rakouský ministr zahraničí, opatrně čekal, až situace uzraje. Teprve v srpnu 1813, když byli všichni rovnoměrně vyčerpáni, se Rakousko obrátilo a dalo Napoleonovi, císařovu zeti, ultimatum, rozhodnuto, nepřijme-li je ve všech bodech, přejít na stranu jeho protivníků. Jednání ztroskotala a 12. srpna 1813 vypovědělo Rakousko oficiálně válku Francii. Tak se habsburská monarchie stala jazýčkem na vahách a z hlubokého úpadku roku 1809 se znovu stávala klíčovou mocností. Tento jazýček se v rozhodujícím okamžiku přiklonil na stranu protinapoleonské koalice, jež získávala na síle. Rakušané dosáhli dokonce toho, že maršál kníže Karel Schwarzenberg byl jmenován vrchním velitelem spojené protinapoleonské armády, složené z Rakušanů, Rusů, Prusů a ze Švédů, čítající 800 tisíc mužů. Pod jeho vrchním velením bylo také vybojováno o dva měsíce později vítězství v bitvě u Lipska. Rakousko, jehož moc a význam poklesly, se opět zařadilo mezi velmoci – a nejen to, stalo se jedním z hlavních vítězů nad císařskou Francií.

Rakouská politika představovaná knížetem Metternichem zaznamenala po právě skončené válce další politický úspěch, když se jí podařilo prosadit za místo mírového kongresu císařské hlavní a sídelní město Vídeň. Metternich během Vídeňského kongresu maximálně využil výhod domácího hřiště. Vídeň otevřela účastníkům kongresu

širokou nabídku rozptýlení a zábavy, která neměla v dějinách diplomacie obdoby. V tomto prostředí radovánek se uvolňovaly společenské konvence a kvetly důvěrnosti. Nad vším nepozorovaně bdělo bystré oko rakouské tajné policie, které nic neuniklo. Měla kongresová jednání jako na dlani, věděla o každé osobě i každé schůzce, pronikala do nejintimnějších tajemství. Výsledky těchto špionážních pozorování, odposlouchaných rozhovorů a rozluštěné diplomatické korespondence dávaly Metternichovi úžasné možnosti, jak proniknout do záměrů a plánů jeho diplomatických protihráčů. Jeho silou byly získané informace.

Kníže Metternich byl diplomat par excellence. Pohyboval se s velkou lehkostí a nenuceností v dvorní společnosti a na parketu salonů. Byl šarmantní, výmluvný a chytrý, laskavý, frivolní, vždy s příjemně naladěnou tváří a přitom velmi ješitný. Zůstal typem rokokového kaváíra. Miloval ozdůbky a kudrlinky, dvorní slavnosti a velké tabule, životní styl velké aristokracie, který chtěl zachovat za každou cenu. Byl sice odchovancem osvícenství, jež do značné míry formovalo jeho osobnost, ale osvícenské zásady uplatňoval spíš globálně. Doma, v Rakousku, byl přesvědčeným stoupencem monarchie a autoritativní vlády. Církev a náboženství hrály v jeho politice jen zanedbatelnou roli, etické a náboženské kategorie u něj velmi často ustupovaly politickému účelu a osobním ambicím. Revoluce byla v jeho očích to největší neštěstí, jaké může kteroukoli zemi potkat. Byl „skálou pořádku uprostřed bouří revoluce“, jak se sám nazval. Proto se rozhodl čelit liberálním a nacionálním tendencím, za nimiž cítil revoluci, protože ohrožovaly mocenský systém a evropský řád nastolený po Napoleonově pádu. Rakousko, kterému bezvýhradně sloužil, považoval za baštu konzervatismu, jemuž přísluší hrát v evropské diplomacii úlohu rozhodčího a aktivně zasahovat tam, kde byl ohrožen daný stav. Jeho kolbištěm byla evropská politika, kde se snažil hrát úlohu hlavního rozhodčího. Brzy si za to vysloužil přízvisko „kočí Evropy“. Nejvíce na srdci mu ale přeci jen ležel osud Itálie a Německa, dvou sousedních zemí, jež zahrnoval do bezprostřední sféry zájmu rakouského mocnářství. V Německu se ovšem musel potýkat s konkurencí silného Pruska, a tak se hleděl všemi prostředky prosadit v teritoriálně rozdrobené Itálii. Tady byl rakouský vliv dominantní.

Zvláštní pozornost si zaslouží Metternichův vztah k panovníkovi císaři Františku I. Nemohl být větší rozdíl v charakteru a mentalitě těch dvou mužů. Císař František byl svým založením úzkoprsý, nudný a podezíravý melancholik bez humoru, navíc umíněný a pletichářský. Tento zarytý konzervavec ponechával světáckému Metternichovi volnou ruku v zahraniční politice. O to víc střežil vnitřní chod své říše, do něhož zasahoval často malichernými nařízeními a příkazy. Metternich mu sloužil bez výhrad a těšil se císařově důvěře až do panovníkovy smrti roku 1835. V politických názorech se shodovali, spojovala je víra v historické poslání habsburské dynastie. Svůj vztah k císaři Františkovi vyjádřil sám jednoznačně: „Císař dělá vždycky to, co chci, ale já nikdy nechci nic jiného, než co by udělal on. O tom jsem přesvědčen.“ Nebylo tomu tak doslova a zkušený pragmatik Metternich s některými racionálními návrhy a podněty u císaře, zásadního odpůrce všech novot, příliš často neuspěl.

S odstupem času můžeme konstatovat, že žádný vůdčí státník nedokázal v 19. století úspěšně po tak dlouhou dobu vést a utvářet zahraniční politiku své země jako Klement Václav Lotar Metternich. Žádný z nich také nebyl vystaven tak protichůdným hodnocením. Ve službě Habsburků působil celých 51 let. Začal v roce 1797 jako mladý diplomat a skončil jako státní kancléř, kterého až v březnu 1848 svrhla revoluce.

Svým původem nebyl Metternich Rakušan, ale Porýňan. Narodil se 15. května 1773 na soutoku Mosely a Rýna v Koblenzi do staré a bohaté hraběcí rodiny. Jeho otec František Jiří hrabě Metternich byl nepříliš úspěšným císařským diplomatem a vysokým úředníkem ve službách duchovních kurfiřtů v Trevíru a v Mohuči. Matka Marie Beatrix pocházela z vlivné hraběcí rodiny von Kagenegg. Metternichova rodina vlastnila rozsáhlé pozemky s vinicemi a ovocnými sady v poříčí Mosely a velký dům v Koblenzi.

Klement Václav vyrůstal v tomto domě a byl vychováván spolu se dvěma sourozenci domácím učitelem. Poklidné město žilo pod silným vlivem nedaleké francouzské kultury, ale jinak se mu moderní duchovní a politické proudy vyhýbaly. S nimi přišel mladý Metternich do styku až ve Štrasburku, kde v listopadu roku 1788 zahájil svá univerzitní studia. Mezitím vypukla Francouzská revoluce

a Štrasburk se stal jedním z revolučních center. Jaký vliv měly revoluční události na studenta z Porýní, prozrazuje Metternich sám ve svých pamětech: „Tváří v tvář pustošivým scénám, jejichž jevištěm se Francie stala, přiklonil se můj duch, poslušen mých přirozených citů, k oněm studiím, od nichž jsem si sliboval největší prospěch pro svou budoucí životní dráhu. Cítil jsem, že revoluce je protivník, proti němuž budu napříště bojovat, a tak jsem se zaměřil na to, abych tohoto nepřítele prostudoval a orientoval se v jeho táboře. Navštěvoval jsem přednášky z práva a přišel do styku s profesory a studenty všech politických barev a odstínů.“

Jak se politická situace ve Francii radikalizovala, stával se pobyt mladého aristokrata v hnízdě revoluce velmi nebezpečným. Začátkem roku 1792 opustil Štrasburk, aby dokončil svá studia v Mohuči. V té době se probudil Klementův zájem o císařskou politiku. V říjnu 1790 se zúčastnil korunovace císaře Leopolda II. ve Frankfurtu nad Mohanem, setkal se s významnými osobnostmi vídeňského dvora a seznámil se také s následníkem trůnu arcivévodou Františkem. Když František po otcově brzké smrti nastoupil na trůn, byl Klement v červenci 1792 při jeho korunovaci pověřen úlohou ceremoniáře. Krátce nato doprovázel Klement svého otce do Bruselu, vykonávajícího zde úřad šéfa místní císařské vlády, navštívil také Anglii a Nizozemí.

Zlom v osudu Metternichovy rodiny nastal v roce 1794, kdy francouzská revoluční armáda pronikla do Porýní. Metternichové byli nuceni, tak jako desítky jim podobných, opustit své statky na břehu Rýna a hledat útočiště v císařském hlavním městě Vídni. Vídeň se již z dřívějšíka hemžila francouzskými šlechtickými emigranty, kteří přišli o své majetky a od císaře čekali úřad nebo aspoň penzi, jež by jim zajistila existenci na úrovni. Žili v nouzi a nebyli zde vítáni. Mnohé vídeňské šlechtické paláce jim uzavřely své brány a oni byli často nuceni hledat obživu v podřadných profesích. Situace utečenců se ještě zhoršila, když dorazila emigrační vlna ze západu Německa. Metternichů se to ale netýkalo. Na rozdíl od jiných emigrantů měli v habsburské říši určité zázemí, protože od třicetileté války vlastnili v Čechách velké panství Kynžvart u Mariánských Lázní a také panství Žandov u České Lípy. Byla sice zanedbaná, ale dávala uprchlíkům určité záruky v novém prostředí. Ve Vídni byli ochotně přijímáni místní

šlechtou a byli několikrát pozváni do spřátelené rodiny knížete Arnošta Kryštofa z Kounic, příslušníka staré moravské šlechty a vlivné osobnosti u císařského dvora. Arnošt Kryštof byl nejstarším synem knížete Václava Antonína z Kounic, věhlasného státního a dvorního kancléře, který sloužil čtyřem habsburským panovníkům. Starý kancléř Kounic sice zemřel krátce před příchodem Metternichů do Vídně, ale jeho potomci se těšili nejvyšší přízni u dvora a jejich palác patřil v hlavním městě k nejskvělejším.

Hrabě František Jiří von Metternich a jeho jedenadvacetiletý syn Klement byli u Kouniců vítanými hosty o to víc, že v paláci žila Eleonora, dcera Arnošta Kryštofa, děvče zralé na vdávání. Mladý Metternich byl vhodnou partií, ale bylo třeba před zásnubami vyřešit ještě otázku metternichovských majetků a jejich výnosů. Teprve pak došlo k zásnubám a o něco později k sňatku. Klementova svatba s Eleonorou se konala 27. září 1795 na kounicovském zámku ve Slavkově u Brna. Mladý Metternich sňatkem vyženil moravské statky Kojetín, Viceměřice, Vřesovice a Kovalovice a palác ve Vídni na Rennwegu. Stal se existenčně nezávislým a tchán mu navíc svým vlivem urovnal cestu ke kariéře u císařského dvora. Čekala jej dráha diplomata. Manželství s Eleonorou se tak pro něj stalo odrazovým můstkem do nejvyšších státních funkcí habsburské monarchie.

První kroky v diplomatické službě zahájil na kongresu v Rastattu, kde se v roce 1797 po neúspěšné válce s Francií sjednával mír s francouzským Direktoriem. Jednáním byl pověřen starý hrabě Metternich, jeho syn zůstával zatím spíš v roli pozorovatele. Jeho chvíle přišla však o několik roků později, kdy mu bylo roku 1801 nabídnuto místo císařského vyslance u saského dvora v Drážďanech. Byla to léta nových poznatků a známostí. Tady se potkal s budoucím blízkým spolupracovníkem Friedrichem von Gentz a také s Kateřinou Vilemínou Zaháňskou, bohatou dědičkou knížete Petra Kuronského, která do Drážďan dojížděla ze svých českých a slezských panství. Od těch dob pojilo Klementa silné pouto k této extravagantní aristokratce, která v našem povědomí existuje jako dobrá „paní kněžna“ z Babičky Boženy Němcové. S manželskou věrností to mladý Metternich nikdy nebral příliš vážně. Přitahovaly ho pěkné a duchaplné ženy a rád vyhledával jejich společnost. Ale také naopak. Výmluvný a elegantní

císařský vyslanec nacházel obdiv u mnohých z nich. Vyzkoušel si také, jak lze kontaktů s nimi využívat pro své zájmy. V jeho diplomatické dráze se stalo pravidlem, že se mu vlivné ženy staly informátorkami a přímluvkyněmi na nejvyšších místech několika evropských dvorů. To bylo tajemstvím jeho po léta provozované „ženské diplomacie“. Tady se stala jeho milenkou kněžna Kateřina Petrovna Bagrationová, manželka známého ruského generála Petra Ivanoviče Bagrationa. Ta mu porodila dceru Klementinu.

Dalším stupínkem Metternichovy kariéry se stalo roku 1803 vyslanectví v hlavním městě pruského království Berlíně. Tady neuspěl, když se mu nepodařilo přimět pruský dvůr k účasti na třetí protifrancouzské koalici, která pak skončila drtivou porážkou spojené rusko-rakouské armády Napoleonem 2. prosince 1805 u Slavkova. Tato porážka vedla ve Vídni k přehodnocování stanovisek k vítězné Francii a také Metternich dospěl k závěru, že je nutno podřídit se dočasně vítězi: „Nyní musíme hledat naši bezpečnost v přimknutí k francouzskému systému,“ napsal tenkrát. „Bez ruského přispění není žádný odpor možný. Tento váhavý dvůr rychle procitne, jakmile zjistí, že svým ubohým politickým postupem nedokáže získat žádné výhody. Nám pak zbývá jediné východisko: uchovat naše síly pro lepší časy a pracovat – bez ohledu na dosavadní chod událostí – mírnějšími prostředky na našem přežití.“

Po podpisu Prešpurského míru z 26. prosince 1805, který připravil Rakousko téměř o pětinu území s více než třemi miliony obyvatel a zavázal je k placení vysokých reparací vítězi, dostal Metternich nečekanou nabídku. Vídeňská vláda uvažovala o tom, že jej vyšle jako vyslance do Petrohradu, pak jej ale na Napoleonovo výslovné přání poslala do Paříže. Nebylo sice bez úskalí reprezentovat poražené Rakousko v zemi vítěze, ale na druhou stranu nabízela Paříž Metternichovi jedinečnou příležitost zkoumat nebezpečného protivníka přímo v centru jeho moci.

Metternich se této úlohy zhostil s jemu vlastní obratností a šarmem. I zde navázal užitečné kontakty a s nimi vydatný zdroj informací. Dostal se do takové blízkosti samotného císaře Napoleona a jeho rodiny, že mohl proniknout do jejich intimity. Snad žádný jiný evropský diplomat nepronikl tak hluboko do tajů Napoleonova dvora.

Po slavkovské porážce se rakouským ministrem zahraničí stal hrabě Jan Filip Stadion, člověk chovající k Napoleonovi a císařské Francii hlubokou nenávist. Od počátku svého úřadování myslel na odplatu za Slavkov a v tomto směru řídil svou politiku. Pracoval na tom opatrně, ale důsledně. Snažil se v obyvatelstvu rakouského mocnářství probudit vlastenectví a připravoval je na národní válku. Neváhal přitom hrát na strunu národního citění i historických tradic a rozvinul v tom směru širokou propagandu. V této kampani měli být získáni i čeští vlastenci s odvoláním na slavnou českou minulost. Stadion pro to sice u krajně konzervativního císaře Františka nenacházel mnoho pochopení, ale nakonec jej přesvědčil. Rakouská armáda byla pod vedením císařova bratra arcivévody Karla systematicky modernizována a rozšířena o nově zřízené jednotky domobran. U vídeňského dvora se prosadila válečná strana.

Metternich se mezitím v Paříži plně věnoval společenskému životu, získával nové a nové vlivné známosti a vydával přitom hodně peněz. K jeho pařížskému životu patřily – jak jinak – i milostné pletky, jež mu mimo jiné poskytovaly vydatný zdroj informací. Jeho milenkou se stala vedle jiných Laura Junotová, žena známého Napoleona generála a pozdějšího vévody d'Abrantès. Metternichovu šarmu neodolala dokonce ani Napoleona sestra Karolina, provdaná za maršála Joachima Murata.

Napoleon mezitím zahájil válku proti Prusku. Dne 14. října 1806 porazil v polích u Jeny a Auerstedtu nejdříve pruskou a v následujících měsících pak i ruskou armádu a stal se vítězem nad čtvrtou protifrancouzskou koalicí. S ruským carem Alexandrem uzavřel 25. června 1807 mír a spojenectví v Tylži, ležící ve východním Prusku při samotných hranicích s ruskou říší. Rakousko se za této války drželo stranou a zachovávalo neutralitu. Když francouzský císař svolal v září téhož roku do Erfurtu shromáždění německých knížat, jehož se zúčastnil i ruský car, nebyl rakouský císař František pozván. Rakousko se tak ocitlo v mezinárodní izolaci, což posílilo vídeňskou vládu v přesvědčení, že válka s Francií bude nevyhnutelná. Metternichovy relace z Paříže určené Stadionovi toto stanovisko jen podporovaly.

Poté, co uspořádal poměry v Německu, rozhodl se francouzský císař v rámci svého plánu na vytvoření univerzální evropské monarchie

podmanit Pyrenejský poloostrov. V březnu 1808 vpadla francouzská armáda do Španělska. Po prvních týdnech úspěšného tažení však narazila na houževnatý odpor místního obyvatelstva, které proti francouzským vetřelcům rozpoutalo partyzánskou válku. Roztroušené zbytky španělské královské armády spolu s civilními povstanci a vydatnou britskou materiální pomocí byly silou, s níž se Francouzi dosud nesetkali. Francouzští vojáci byli napadáni nečekaně ze všech stran a jejich velitelé proti tomu byli bezradní. Partyzánská válka – guerilla – je vážně ohrožovala, kamkoli se vrtli. V polovině července dokonce povstanci obklíčili a porazili u Baylénu dvacetitísícový sbor francouzské armády a většinu z něj zmasakrovali. Krutost vyvolávala krutost na obou stranách.

Ve Vídni bedlivě sledovali vývoj událostí za Pyrenejemi a vyvozovali z toho vlastní závěry. Čerpali z francouzských neúspěchů nové naděje a usoudili, že nastává doba vhodná pro revanš. Odhadovali, že kvůli válce ve Španělsku může Napoleon proti Rakousku postavit nějakých 260 tisíc vojáků, z nichž dobrá polovina nebudou Francouzi, ale Němci, Italští a jiní vazalové. Samo Rakousko bylo schopno vypravít do boje 300 tisíc mužů regulérního vojska a k tomu nově zřízenou domobranu. Také Metternich přispěl z Paříže svou troškou k bojové náladě vídeňského dvora, když informoval o tom, jak je mezi Francouzi nová válka nepopulární. Stadion nebylo třeba pobízet k akci. Vedla jej silná averze vůči Napoleonovi, kterou chladný kalkulátor Metternich nepociťoval. Koncem roku 1808 povolal ministr Stadion svého pařížského vyslance ke konzultacím do Vídně. Metternich vypracoval tři obsáhlá memoranda, jež předložil 4. prosince Stadionovu kabinetu. Jejich obsah jen posílil vídeňské politiky ve válečném odhodlání.

V prvním z nich uvedl, že francouzský císař ztratil pro svou expanzivní politiku podporu francouzského obyvatelstva. Ve druhém snesl doklady o tom, že Rusové se v příští válce nepostaví na stranu Napoleona a zůstanou pasivní. Ve třetím zdůraznil, jak válka ve Španělsku oslabuje francouzské síly a váže za Pyrenejemi velkou část Napoleona vojska. Tyto Metternichovy argumenty přispěly ke konečnému rozhodnutí. Kostky byly vrženy a zbývalo jen ukončit pokud možno utajeně válečné přípravy. Dne 1. ledna 1809 se hrabě Metternich vrátil

do Paříže, aby pokračoval ve své diplomatické misi s těžko skrývanou přetvářkou, že se ve vztahu jeho země k Francii nic nemění. Jeho kroky od návratu bedlivě sledovala francouzská tajná policie.

Válka vypukla 9. dubna 1809, když rakouské vojsko překročilo řeku Inn a vtrhlo do Bavor. Rakousko vstoupilo do války samo, podporováno hlavně finančně jen Velkou Británií. Rakušanům pod velením arcivévody Karla se během ní podařilo porazit Francouze ve dvoudenní bitvě 21. a 22. května u Aspernu nedaleko Vídně. Byla to vůbec první bitva, v níž byl Napoleon poražen. Arcivévoda však promarnil příležitost a zůstal se svými jednotkami stát nečinně na místě. Napoleon přitáhl k Vídni ze všech koutů Evropy posily a v bitvě u Wagramu uštědřil Rakušanům 5. a 6. července porážku, jež o výsledku krátké války rozhodla. Schönbrunnským mírem, uzavřeným 14. října 1809, potvrdil francouzský císař svou mocenskou převahu v Evropě. Rakousko pozbylo další území s třemi a půl miliony obyvatel a stalo se fakticky vazalem Francie. Bylo též přinuceno přistoupit na kontinentální blokádu vyhlášenou Napoleonem proti Velké Británii, jež francouzským vazalům přísně zakazovala veškerý obchod s ostrovním královstvím. Protože se Francii nezdařilo pokořit Britý vojensky, měli být tímto univerzálním embargem položeni na lopatky ekonomicky. V této těžké situaci padl Stadion a jeho nástupcem na ministerstvu zahraničí byl jmenován hrabě Metternich. Zahájil tak v tomto úřadu dlouhou kariéru, jež trvala bezmála čtyřicet let.

Nový ministr začal naplňovat program, který si vytyčil již po porážce u Slavkova, tedy přizpůsobit se francouzskému systému a pracovat na přežití do příhodnějších časů. Ten spočíval v kličkování a uhýbání francouzským tlakům za cenu co nejmenších ústupků. Ty ovšem Metternicha někdy přinutily ustoupit Napoleonovi více, než bylo zdrávo, takže si v očích ostatních evropských panovníků vysloužil pověst Napoleonova lokaje. Tento obratný dvořan a politický pragmatik přesvědčil svého panovníka, že monarchie je v trvalém ohrožení, protože Napoleon směřuje ve své expanzivní politice k likvidaci všech větších států, tedy i Rakouska. Proto mu radil, aby v zájmu monarchie přijal po Napoleonově rozvodu s první ženou Josefínou jeho žádost o ruku císařovy dcery arcivévodkyně Marie Luisy. Francouzský císař, který usiloval o vytvoření dědičné dynastie

Bonapartů, toužil zplodit v novém manželství následníka, jehož mu ale Josefína nebyla schopna dát. Jeho volba padla na habsburskou princeznu. Vídeňský dvůr vyhověl a v březnu 1810 byl sňatek za Metternichova diplomatického přispění uzavřen. V důsledku tohoto dynastického sňatku se značně harmonizovaly vztahy mezi Rakouskem a Francií. K dalšímu uvolnění přispělo, když bylo manželství v následujícím roce požehnáno narozením syna pokřtěného jménem Napoleon. Tento novorozenec byl vzápětí povýšen svým šťastným otcem na „krále Římského“, a protože šlo o syna císařského Orla, dostalo se mu také důvěrného přízviska Orlík (l'Aiglon).

Metternichovi v souvislosti se svatbou Marie Luisy připadla důležitá mise, totiž doprovodit císařskou nevěstu do Francie. Ta mu umožnila setkat se několikrát v osobním rozhovoru s Napoleonem. Jako starý muž Metternich vzpomínal na jeden dlouhý noční rozhovor s francouzským císařem mezi čtyřma očima v galérii zámku v Compiègne: „Hleděl mi s nasazením veškeré své výmluvnosti dokázat, že rodina Bonapartů byla na Korsice vždy tou vznešenější a váženější než tamější rodina Pozzo di Borgo. Proč tomuto dobyvateli světa záleželo na tom, aby mě o tom přesvědčil, jsem nikdy nepochopil. Co jsem ale plně pochopil, bylo to, že se tenkrát ten maloměšťácký povýšenec odhalil. Masku, kterou nesl před světem, spadla a já jsem, aniž to tušil, studoval ty nejjemnější záhyby jeho charakteru.“

Metternich prohlédl, že Napoleon byl přímo posedlý touhou zařadit se mezi staré evropské dynastie a být od nich přijímán jako rovný mezi rovnými. K tomu měl mimo jiné posloužit i jeho sňatek s habsburskou arcivévodkyní. Nepochopil, že jej mezi sebe budou přijímat jen, pokud se jej budou bát a odvrhnou jej, jakmile ztratí moc. Toto velikášství jej zaslepovalo, zavádělo jej na scesti a bylo také jednou z příčin jeho pádu.

Když Napoleon připravoval roku 1812 své ruské tažení, byla do hry zatažena i rakouská armáda. Poslušný vazal se podrobil přání mocného spojence a vypravil do Ruska po boku Velké armády sbor pod velením knížete Karla Schwarzenberga čítající 30 tisíc mužů. V důsledku tajného dorozumění s Rusy a obratností Schwarzenbergovou se jej na konci tažení podařilo vyvést z katastrofy s minimálními ztrátami. V té době se již začalo Napoleonovo impérium

drolit a jeho dosavadní spojenci přecházeli do tábora jeho protivníků. Metternich dlouho vyčkával, než učinil stejný krok. Vyplatilo se mu to a zvolil okamžik, který habsburskou monarchii opět pozvedl mezi vítěze.

Když Napoleonova hvězda zapadala, věřil rakouský ministr, že francouzský císař přijme ultimatum spojenců a zachová si vládu nad Francií. V jeho politických plánech zůstával Napoleon nadále perspektivou do budoucna. Považoval vládu francouzského císaře, omezeného teritoriálně a svázaného mocensky smlouvami s vítězi, za možné řešení. Nesdílel nenávist a pomstychtivost Prusů, jejichž cílem bylo ztrestat a zdeptat poraženého nepřítele. Byl to Metternich, kdo do poslední chvíle nabízel ruku k smíru. Sám Napoleon nabízel ruku rozhodně odmítl, spálil za sebou všechny mosty a nakonec abdikoval. I tehdy rakouská politika usilovala o zachování trůnu pro Orlíka, za něhož by vládla jako regentka jeho matka Marie Luisa. Dopadlo to jinak, když se spojenci přece jen rozhodli pro návrat Bourbonů.

Vídeňský kongres byl velkou příležitostí pro Metternicha, mezitím roku 1813 povýšeného do knížecího stavu. Od toho roku prožíval silný milostný vztah s kněžnou Kateřinou Vilemínou Zaháňskou a ve stejné době zazářil na mezinárodním poli a vydobyl si reputaci úspěšného a prozíravého státníka. Kateřina Vilemína jej v květnu 1814 následovala do Paříže a pak i do Londýna. Věřila, že jej přiměje k rozvodu a že se s ní ožení. On však nebyl ochoten kvůli rozvodu riskovat kariéru. Postupně docházelo k jejich vzájemnému odcizení, protože ona již nehodlala sdílet úlohu pouhé milenky. V červenci 1814 mu psala z Badenu u Vídně: „...vše v nás se tak naprosto změnilo, že se nelze ani divit, když se již naše myšlenky a naše city v ničem nepotkávají a my se jeden druhému stále víc odcizujeme. Začínám věřit tomu, že jsme se ani nikdy nepoznali. Jeden i druhý jsme se jen hnali za přeludem. Vy ve mně spatřujete vzor dokonalosti, já ve Vás vše, co má krásu a velikost ducha, něco, co stojí výše než čest...“ Jejich velká láska z popudu kněžny Zaháňské skončila v říjnu 1814 roztržkou, kterou on těžce nesl. I když se rozešli jako milenci, zůstali si blízcí. Ona mu byla nadále důvěrnou přítelkyní a spojencem v politických záležitostech.

On zatím zářil na diplomatickém nebi dál jako velká stálice. Byl jedním z tvůrců systému, který nastolil Vídeňský kongres, a zůstal jeho garantem pro příští mírová léta. V roce 1821 byl kníže Metternich povýšen na státního kancléře. V tomto období formoval nejen rakouskou zahraniční politiku, ale v omezené míře ovlivňoval i politiku vnitřní. Jeho doménou zůstal svět diplomacie. Zasahoval do evropské diplomacie všude tam, kde cítil, že je ohrožen řád a pořádek nastolený vítěznými mocnostmi po Napoleonově pádu. Tento systém, často označovaný jako „systém Metternich“, zpočátku přijímaný jako přínos k evropskému míru a pořádku časem ustrnul, zakonzervoval se a stal se brzdou společenského vývoje. Z Metternicha se stal přímo symbol reakce nenáviděný stejně liberály jako politickými radikály. Dodnes jsou mu přičítány represe proti politické a nacionalistické opozici, aniž se bere v úvahu, že nebyl všemocným mužem, že zodpovědnost nespočívala jen na něm. Do jeho pravomoci nespádala ani cenzura, ani policejní špehování osob. Byly zde ve hře jiné síly, představované především samotným císařem Františkem a jeho okolím, jež vytvořily hradbu byrokratického a policejního aparátu, bránící průchodu jakékoli formě svobodného myšlení stejně jako snahám o politické reformy. Celý tento aparát trpěl velkou těžkopádností. Státní správa by byla nepochybně výkonnější, kdyby císař odboural nebo redukoval přemíru zbytečných kancelářů, soudních dvorů, direktorií a komisí a nahradil je zastupitelským orgánem. Metternich, který měl dost rozumu a postřehu, aby poznal, že i autokratické režimy potřebují výkonnou správu, navrhoval několikrát její reorganizaci. Jeho návrhy nebyly nikdy provedeny a ani nebyly ze strany císaře Františka brány v úvahu.